

Mars et Historia

Nederlandse Vereniging voor Militaire Historie

38e Jaargang nummer 4 - oktober/december 2004

MARS et HISTORIA

De "NEDERLANDSE VERENIGING VOOR MILITAIRE HISTORIE", opgericht op 20 augustus 1966 en erkend bij K.B. no. 50 van 14 juni 1968, is er voor allen, die zich verdiepen in de studie van geschiedenis, ceremonieel, tradities, uniformen, emblemen, wapens en onderscheidingen van militaire en semi-militaire organisaties, meer in het bijzonder die van Nederland en de (voormalige) overzeese Rijksdelen.

ERELEDEN:

M. Botma, drs B.G.J. Elias, F.J. van Lier,
H. Muller, drs J. Nuis.

BESTUUR:

Voorzitter: A.G. Westendorp
A. Neuhuyslaan 42
8072 HT Nunspeet
0341-416605

Vice-voorzitter: drs R. de Winter
Koolwitjehof 29
3124 BH Schiedam
010-4709516 (thuis)
070-3188632 (kantoor)

Secretaris: H.A. Bresser
Lindenlaan 38
7461 XM Rijssen
0548-522342

Penningmeester: mr W.J. Zaagman
Stadhouderslaan 7
3832 AB Leusden
033-4940485

Redacteur: T.L.D. Postma
Kalfjeslaan 123
2623 AD Delft
015-2612663

Leden: drs J.P.C.M. van Hoof,
mw. M. Groen, drs A.J. van der Peet,
W.L. Plink, J.W.H. Sonnemans

Foto's omslag:

Abraham George Ellis, minister van Marine (1903-1905).
(Collectie Instituut voor Maritieme Historie, Den Haag)

Colofon

LIDMAATSCHAP:

Kosten: € 25,-/jaar (buitenland:
€ 32,-/jaar) te storten op rek.nr.
65.82.12.125 van de ING-bank te
Waddinxveen of op giro 2940790
t.n.v. de Nederlandse Vereniging
voor Militaire Historie.

LEDENADMINISTRATIE:

mr W.J. Zaagman
Stadhouderslaan 7
3832 AB Leusden
033-4940485

REDACTIE:

T.L.D. Postma.

REDACTIEADRES:

Kalfjeslaan 123, 2623 AD Delft
015-2612663

E-mail: theo.postma@xs4all.nl

ADVERTENTIES:

Voorbeeld tarief: kwart pagina per
jaar (vaste tekst): € 115,-; invoegen
bedrukt A4 per keer: € 100,-.
Inlichtingen bij penningmeester.

DRUK:

"Pro Patria", Zwijndrecht.

ISSN - 0928-5156

ARCHIEF OUDE NUMMERS:

Redactie

NABESTELLEN OUDE NUMMERS:

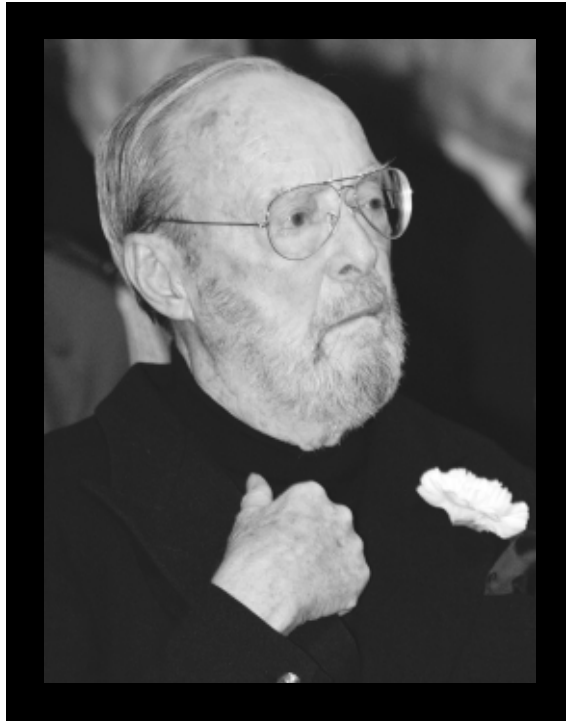
vóór '97: P.N.M.A. van der Baan
Postbus 183
3900 AD Veenendaal
v.a. '97: bij de redactie

Prijzen:

per nummer € 2,50 + porto,
lustrumnummer € 5,- + porto,
per jaargang € 7,50 + porto,
alle bij vooruitbetaling.

INTERNETSITE:

www.marsethistoria.nl

Foto: MLM

**Zijne Koninklijke Hoogheid Prins Bernhard,
Prins der Nederlanden**

29 juni 1911 - 1 december 2004

**Wij herdenken onze Beschermheer als een grote persoonlijkheid,
die door zijn blijvende belangstelling voor de militaire historie
met onze Vereniging verbonden bleef.**

Inhoud

IM Prins Bernhard	1
<i>Anselm van der Peet</i> Omslagartikel: Een Moksiwatra als minister van Marine: Abraham George Ellis (1846-1916)	3
<i>Theo Postma</i> Op bezoek bij ... Hans van Lith	7
<i>P.I.M. Evers</i> Militariade	8
<i>Theo Postma</i> Nederland tijdens de Eerste Wereldoorlog - exposities / literatuur	14
<i>Th. van der Plas</i> De tweede mobilisatie; een strategisch probleem uit de mobilisatietijd 1914-1918	16
<i>Rob Escher</i> Afdelingsvlaggen bij de mariniersbrigade 1945-1949	21
<i>H.G. Meijer</i> Voor u gelezen: Moed en deugd, ridderorden in Nederland	30
<i>R.A. Schimmel</i> Voor u gelezen: Nieuwe boeken op het gebied van de militaire muziek	31
<i>dr. P.C. Boer</i> Joint-optreden van de geallieerde (combined) lucht- en marinestrijdkrachten 26 en 27 feb. 1942	34
<i>Theo Postma</i> Voor u gelezen: Drie boeken ter gelegenheid van Open Monumentendag	49
<i>Dirk J. Tang</i> Sigaren en spionnen	50
<i>B.C. Cats</i> Nieuwe baret- en kraagemblemen bij de Koninklijke Landmacht	56
<i>Max van der Hoog</i> Voor u gelezen: De adelaar en het lam	58
<i>W.A. Hage</i> Geen waardering	59
<i>Wil Zaagman jr.</i> Wijzigingen op de ledenlijst	60

Anselm van der Peet

EEN MOKSIWATRA ALS MINISTER VAN MARINE: ABRAHAM GEORGE ELLIS (1846-1916)*

*De auteur dankt mevrouw drs. J.M. de Wit voor haar commentaar op een eerdere versie van dit artikel

In de huidige tijd van discussie rondom immigratie en inburgering, zou men bijna vergeten dat reeds aan het begin van de twintigste eeuw de toenmalig minister van Marine Abraham George Ellis hét voorbeeld was van een geslaagde immigrant van niet-westerse komaf. Deze moksiwatra, wat een Surinaamse benaming is voor een gemengdbloedige, was een zoon van een Surinaamse slavin, Maria Louisa de Hart (1826). Zijn vader, Johannes Ellis (1812), was geen slaaf, maar deze was wel afkomstig uit Ghana, Afrika. De vermoedelijke vader van deze Johannes was Abraham de Veer, gouverneur van de Nederlandse kolonie Elmina in het huidige Ghana. Bij zijn vertrek uit Afrika in 1816 had hij Johannes meegenomen, de Ghanese moeder Fanny Ellis alleen achterlatend. De Veer werd in 1822 benoemd tot gouverneur van Suriname, alwaar Johannes carrière zou maken in de koloniale bureaucratie. Nadat hij zich in 1860 met zijn vrouw, vier dochters en een zoon in Amsterdam vestigde, besloot de laatste op veertienjarige leeftijd een studie te beginnen aan het Koninklijk Instituut voor de Marine te Willemsoord.

Officier

Ellis rondde zijn opleiding af op 1 september 1864 in de rang van adelborst der eerste klasse. Nog datzelfde jaar vertrok hij naar Nederlands-Indië, waar toentertijd het grootste deel van de vaderlandse vloot gestationeerd was. Twee jaar later voer hij op een vlagvertoonreis mee aan boord van Zr.Ms. *Watergeus* naar China en Japan. Na in 1867 te zijn bevorderd tot luitenant-ter-zee der tweede klasse, keerde Ellis het navolgende jaar terug naar Nederland. Hier was hij geplaatst bij de kort daarvoor opgerichte Torpedodienst. Samen met de officier J.H. Beucker Andrae publiceerde hij *Bijdrage tot de kennis van de torpedo's of watermijnen* (1872). In 1873 ging Ellis opnieuw naar de Oost en nam hij deel aan de blokkade van Atjeh. Van 1875 tot 1878 werd hij op het bureau Materieel van het departement der Marine in Batavia geplaatst.

Bij zijn terugkeer in Nederland volgde voor Ellis in 1879 een bevordering tot luitenant-ter-zee der eerste klasse en werd hij aangewezen als adjudant van kapitein-ter-zee J.W. Binkes. Onder diens commando maakte hij aan boord van Hr.Ms. *Metalen Kruis* tot augustus 1881 oefentochten met een smaldeel van vier schepen op de Noord-Atlantische Oceaan, in het de Caribisch Gebied en de Middellandse Zee. Hierna volgde zijn eerste commando en wel dat van de schoener *Argus*. Hiermee voerde Ellis ten behoeve van de visserij patrouilles uit op de Noordzee. Weer aan wal volgde in februari 1884 zijn aanstelling tot adjudant van de minister van Marine. Deze functie zou hij tot april 1885 bekleden. Hij vertrok vervolgens naar Indië om andermaal adjudant te worden van Binkes, die daar als schout-bij-nacht commandant Zeemacht was. Tot 1888 verbleef Ellis in de Oost en voerde een jaar het bevel over het schroef-

stoomschip der vierde klasse Zr.Ms. *Java*. Met dit schip nam hij in 1887 deel aan een expeditie naar Nieuw-Guinea, waarbij de noordelijke en zuidwestelijke kusten van dit eiland in kaart werden gebracht.

Nadat Ellis in 1889 was teruggekeerd in Nederland, trad hij in het huwelijk met Binkes' dochter Elisabeth Maria Anna (1861-1943) en kreeg een aanstelling bij de afdeling Personeel van het departement van Marine in Den Haag. In 1891 werd Ellis bevorderd tot kapitein-luitenant-ter-zee en kreeg hij het commando over de monitor Hr.Ms. *Cerberus* en daarna over het "torpedo-logementschip" de *Marnix*. In 1893 vertrok hij voor een jaar naar Indië. Terug in Nederland was Ellis eerst van 1894 tot 1895 inspecteur van de Torpedodienst, om na zijn bevordering tot kapitein-ter-zee in 1895 als chef van de afdeling Personeel op het departement te worden aangesteld. Eind 1897 volgde weer een boordplaatsing. In Vlissingen hield hij toezicht op de afbouw van het pantserdekschip Hr.Ms. *Zeeland*, waarover hij op 1 juni 1898 het bevel aanvaardde. In 1901 kreeg Ellis het commando over Hr.Ms. *Utrecht*. Met dit pantserdek-schip vertrok hij vervolgens naar het Caribisch Gebied om er het commando op zich te nemen van de zeemacht in West-Indië. Hiermee werd hem een delicate en moeilijke taak toebedeeld, te meer daar de verhouding tussen Venezuela en Nederland inzake de handelsvaart op Curaçao (lees: smokkel) al decennialang voor problemen zorgde. Nadat de wispelturige Cipriano Castro in 1899 in Venezuela de macht had gegrepen, werd de situatie er niet beter op.

Diverse Nederlandse handelsschepen werden ongefundeerd in beslag genomen, Nederlandse ingezetenen zonder vorm van proces vastgezet en uitstaande schulden niet afgelost. Een gewapend conflict hing

zodoende in de lucht. Ellis adviseerde Politiek Den Haag hem met de twee voor het moment beschikbare pantserdek-schepen een 'beleefdheidsbezoek' te laten brengen aan Venezuela, om zo de autoriteiten aldaar onder druk te zetten en deze terug te laten komen op hun beleid. De Nederlandse regering gaf te kennen een dergelijke missie graag door deze "hoogst bekwame en bezadigde officier" uit te laten voeren. In april 1902 vertrok Ellis met zijn schepen naar de Zuid-Amerikaanse republiek, alwaar hij tijdens zijn audiëntie (de zeeofficier voerde hierbij in vloeiend Spaans zelf het woord) bij Castro, een door Nederland gewenste toezegging inzake de Curaçaose handelsvaart wist te bewerkstelligen.

Minister

Bij zijn terugkeer in Nederland wachtte Ellis begin juni 1902 een bevordering tot schout-bij-nacht. Hij werd benoemd tot directeur en commandant marine te Willemsoord, tevens commandant Stelling Den Helder. Ellis nam al snel maatregelen tegen de in 1897 opgerichte sociaal-democratische Matrozenbond, die met succes in Den Helder ageerde. Zo verbood hij het lezen van het bondsorgaan *Het Anker* en hield hij de bestuursleden van de bond aansprakelijk voor de inhoud van het blad. In dit periodiek werden de in de ogen van de redactie slechte salarissen, arbeidsomstandigheden, voeding, etc. bij de vloot bekritiseerd.

Ellis en de marineleiding konden evenwel maar weinig begrip opbrengen voor het streven naar lotsverbetering van de schepelingen. Bestuursleden van de bond werden berispt, enige tijd vastgezet en overgeplaatst wegens ondermijning van het gezag en de krijgstucht. Hielp dit alles niet, dan werden zij uit de dienst ontslagen. Het harde optreden van Ellis leidde tot een radicalisering van de bond.

Tijdens bovengenoemd conflict kwam in december 1902 de minister van Marine G. Kruys te overlijden. Nadat aanvang 1903 een grote spoorstaking in den lande veel onrust had gebracht, leek de partijloze maar kordate “socialistenvreter” Ellis voor de confessionele regering onder leiding van Abraham Kuyper de aangewezen man te zijn, om de marine te beteugelen.

Op 16 maart 1903 werd hij geïnstalleerd als minister. Terstond werd het ‘rode gevaar’ aangepakt. Het bestuur van de Matrozenbond werd uit de marinedienst ontslagen, *Het Anker* kreeg een publicatieverbod opgelegd en de bond werd de rechts-persoonlijkheid ontnomen. In reactie hierop formeerde de Matrozenbond een geheim hoofdbestuur. Het ledental van de bond steeg van 61 procent van de matrozen in 1903, naar 72 procent in 1905. Bovendien ontstonden er naast deze bond een mari-niersbond, een stokersbond en een onderofficierenbond. Het beleid van Ellis kon op dit punt nu niet bepaald als een succes worden betiteld.

Als minister heeft Ellis de afbouw van drie pantserschepen van het type *Koningin-Regentes*, waarvan de kiel tijdens het bewind van zijn voorganger was gelegd, krachtig bevorderd. Van doortastendheid getuigde ook zijn steun aan de bouw van de *Luctor et Emergo*, de eerste Nederlandse onderzeeboot. Omdat het parlement geen budget voor een dergelijk type vaartuig beschikbaar wenste te stellen, nam de scheepswerf De Schelde in Vlissingen het initiatief om voor eigen rekening een onderzeeboot te bouwen. Ellis stelde hierop direct een marineofficier ter beschikking om de bouw te begeleiden. Ondanks zijn enthousiasme voor moderne wapenplatforms, kwam er onder de bewindsperiode van Ellis geen toekomstvisie voor de vloot van de grond. Iets wat gegeven de toentertijd snelle

technologische ontwikkelingen en de wereldwijd groeiende internationale spanningen geen overbodige luxe was. Ellis is hier gedurende zijn korte ministerschap, dat gedomineerd leek te worden door de aanpak van de bonden, niet aan toe gekomen. Toch liet zijn ministerschap in algemene zin een positieve indruk achter. Een tijdgenoot typeerde hem dan ook als iemand die bijvoorbeeld in het parlement “door zijn vaste kennis van de marine en door zijn flinkheid een goede positie in de Kamer had”.

Nadagen

Medio 1905, kort voor de verkiezingen, was er kort sprake van dat Ellis zich - op instigatie van onder meer hoger geplaatst personeel van de Rijkswerf te Willemsoord - kandidaat zou stellen voor de Tweede Kamer in het district Den Helder als concurrent van de lokale politicus A.P. Staalman. Koningin Wilhelmina zag echter weinig in een dergelijke stellingname; de vloot kende in haar ogen “geene partijen”. De kandidatuur vond uiteindelijk geen doorgang doordat de lokale kiesvereniging zich tegen de verwachting in uitsprak voor Staalman. De vorstin had sowieso haar eigen plannen met de bewindsman.

Op 17 augustus 1905, twee dagen na zijn aftreden als minister, werd hij adjudant in buitengewone dienst van koningin Wilhelmina. Ellis, die inmiddels tot vice-admiraal was bevorderd (1904), zag zich door hartklachten gedwongen per 1 december 1905 ontslag te nemen uit de zeedienst. Niettemin bleef hij het marinebedrijf met hart en ziel toegedaan. Het mag dan ook geen verbazing wekken dat hij nauw betrokken was bij de oprichting van de vereniging ‘Onze Vloot’.

Tot 1913 zou hij voorzitter blijven van deze vereniging, die zonder politieke actie het

Hr.Ms. Utrecht en Hr.Ms. Koningin Regentes in de haven van La Guaira, Venezuela, 2 april 1902. (Collectie Instituut voor Maritieme Historie, Den Haag)

belang van de marine bij het grote publiek onder de aandacht wilde brengen. Ook nam hij in die jaren zitting in de Commissie Maatregelen tegen Scheepsrampen en was hij erevoorzitter van de Vereniging van Marineofficieren.

1916 in Amsterdam ten gevolge van een hartaanval en werd onder grote belangstelling begraven (onder de aanwezigen bevond zich onder meer prins Hendrik) op de Algemene Begraafplaats in Den Haag. Zijn huwelijk met Elisabeth Binkes bleef kinderloos.

Abraham Ellis overleed op 29 november

Geraadpleegde bronnen:

- Instituut voor Maritieme Historie, Collectie Personendocumentatie.
- C. Fasseur, *Wilhelmina. I. De jonge koningin* (Amsterdam, 1998).
- 'In Memoriam', *Marineblad* 31 (1916-1917), 553-556.
- P.S. van 't Haaff en M.J.C. Klaassen, *Gedenkboek honderd jarig bestaan der adelborstenopleiding te Willemsoord, 1854-1954* (Bussum, 1954), 74.
- A.J. van der Peet, *Belangen en prestige. Nederlandse gunboat diplomacy omstreeks 1900* (Amsterdam, 1999).
- G.J.A. Raven (red.), *De kroon op het anker. 175 jaar Koninklijke Marine* (Amsterdam, 1988).
- J.J. Vrij, 'Nederlandse minister van Surinaamse komaf. Abraham George Ellis (1846-1916)', *WiRutu* 1, juli (2001), 6-15.

OP BEZOEK BIJ ...

HANS VAN LITH

Na Groningen heb ik het deze keer wat dichterbij huis gezocht. In een sfeervolle vooroorlogse woning in een mooi gedeelte van Voorburg werd ik door Hans en zijn vrouw Olga met koffie ontvangen. Het enige wat ik van Hans wist dat hij voorzitter van de Western Front Association (WFA) Nederland was en ook nog iets met 'treintjes' had.

Hans is in 1936 te Den Haag geboren. Terloops vertelt hij met enige trots dat een verre voorvader van moederszijde deelgenomen heeft aan de Tiendaagse Veldtocht. Na zijn middelbare school ging hij - altijd al gefascineerd door alles wat over de rails gaat - naar de hogere bedrijfsschool van de NS. Na zijn opleiding en vervulling van zijn dienstplicht werkte hij bij de voorlichting van de NS en de redactie van het personeelsblad. In 1970 werd Hans redacteur van het blad *Profiel van Verkeer en Waterstaat* en bleef daar tot '88. Zijn laatste functie tot aan zijn pensioen in '94 was chef voorlichting van de NV electriciteitsbedrijf ZH. Zijn belangstelling voor treinen kwam tot uiting in het schrijven van artikelen daarover: het grote spul en geschiedenis. De bezichtiging van zijn zolder met zijn verzamelingen bewaren we tot het einde van mijn bezoek. Hoe kwam de Eerste Wereldoorlog in zijn leven? Zijn moeder uit Middeburg vertelde hem over de Belgische vluchtelingen en zijn vader over de eerste dag van de *Mobilmachung*. Bij een bezoek aan Verdun kwam Hans in contact met abbé Pierre Homant, de beheerder van het Ossuarium aldaar. Onder diens leiding werden vele tochten over de slagvelden gemaakt. Hij interesseert zich vooral tot de sociale aspecten van de Oorlog, hoe de soldaten leefden, vochten en stierven en natuurlijk het vervoer (per spoor).

Natuurlijk hoorde Hans van de WFA Nederland. Hij werd lid ('86) en al snel voorzitter ('89), een functie die hij tot dit jaar vervulde. Enige jaren geleden, na gezamenlijke uitjes, Mars et Historia - WFA, is hij ook lid van onze vereniging geworden en kan men hem op excursies e.d. regelmatig tegenkomen. Hans verzamelt o.a. prentbriefkaarten over WOI en treinen. Ook oude kranten met belangrijke gebeurtenissen (begin WOI en de wapenstilstand, Watersnood, dood Kennedy, etc.)

Een paar ansichtkaarten over bommen op Goes wekten zijn belangstelling en hij begon bronnen te onderzoeken om erachter te komen wat er werkelijk gebeurd was. Het begon met Goes en eindigde met Zeeland. Tot slot had hij zoveel materiaal verzameld dat hij er maar een boek van maakte: *PLOTSELING EEN VRESELIJKE KNAL*, dat ik eerder in Mars heb besproken. Verder publiceert Hans in *De Grote Oorlog* en *Opgediept Verleden* (WFA).

Ook het blad *Reddingwezen* van het Oranje Kruis maakt gebruik van zijn journalistieke medewerking. Kortom hij verveelt zich geen moment.

Maar nu nog even naar zijn zolder. Ik noem Wervingsposters uit de Eerste Wereldoorlog, spoorwegposters. Hij laat me een verroeste Duitse handgranaat zien met vierkante gaten erin. Een Duitse veteraan had hem verteld dat die gebruikt werd om het eten op te warmen. Serviesgoed gebruikt in restauratiewagons van diverse internationale spoorwegmaatschappijen. Spoorlampen. Emailen naamborden en allerlei andere zaken die met het spoor te maken hebben. Helmen uit WOI en spoorwegpetten uit diverse landen. Op de terugweg naar beneden nog zijn bibliotheek over zijn hobby's.

Kortom een man die een brede interesse heeft en zich dan ook goed thuis voelt bij onze vereniging.

MILITARIADE

1. Tentoonstellingen en activiteiten

(in 2004 en begin 2005, tenzij anders vermeld. I.v.m. openingstijden zijn de telefoonnummers vermeld):

Marinemuseum, Hoofdgracht 3, 1781 AA Den Helder, Tel:0223-657534

www.marinemuseum.nl

Van...tot: 30 oktober 2004 tot 28 februari 2005

Inhoud : *Zeehelden & Oranje: Schilderijen van Nick Oudshoorn*

Mariniersmuseum, Wijnhaven 7-13, 3011 WH Rotterdam, Tel:010-412 96 00

www.mariniersmuseum.nl

Algemeen :

Maritiem Digitaal (www.maritiemdigitaal.nl) is een gezamenlijke database van de belangrijke maritieme musea in Nederland, waarin gegevens kunnen worden opgezocht over voorwerpen en literatuur die zich in deze musea bevinden.

Niet alle musea hebben hun collectie volledig beschreven waardoor het kan zijn dat u toch niet kunt vinden wat u zoekt. U kunt dan altijd contact opnemen met de betreffende musea.

Legermuseum, Korte Geer, 2611 CA Delft, Tel:015-2150500

www.legermuseum.nl

Van... : 5 november 2004 tot en met 30 januari 2005.

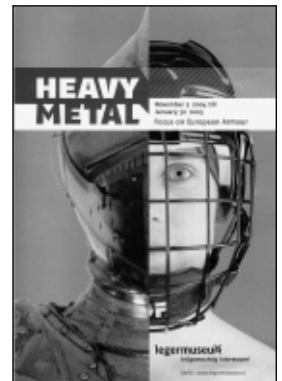
Inhoud : "Heavy Metal"

In de verrassende wisseltentoonstelling Heavy Metal, Europese harnassen in het vizier laat het Legermuseum zien hoe veelzijdig de harnasontwikkeling was en wat het verband is tussen een krijger in harnas en een astronaut, ijshockeykeeper of hardrocker.

Een snelle videoclip legt de link tussen bepantsering toen en nu; hoe is het harnas geëvolueerd tot de outfit van een skater, astronaut of American footballspeler?

Prachtige 16^e eeuwse harnassen van keizers, koningen, veldheren en toernooiridders - bruiklenen uit belangrijke Europese musea - staan monumentaal maar oog in oog met de bezoeker opgesteld.

De gastconservator Robert Douglas Smith heeft, naast het inrichten van de tentoonstelling, ook een prachtige, full colour, tweetalige catalogus samengesteld waarin de ontwikkeling van het harnas en de diverse doelstellingen (bescherming - strijd - macht - beroemdheid - mode - sport) worden behandeld. In het laatste deel volgen de afbeeldingen en beschrijvingen van de

harnassen (o.a. het harnasje van een vierjarig koningskind, een imposant geharnast paard van de Saksische keurvorst, het harnas van een dwerg). Het boek is te koop in de museumwinkel voor € 19,95

Opening "Heavy Metal"

Van...tot: 15 oktober 2004 tot 30 mei 2005

Inhoud : **Verre van Vredig**

Zie het artikel na militariade.

Van...tot: 19 december 2004

Inhoud : Publiekspremière van de film "**When we were heroes**".

Brabantse jongeren hebben op professionele wijze een no-budgetfilm gemaakt over de bevrijding van Zuid-Nederland. De officiële premirère is op 18 december. Op 19 december is de film voor het publiek te zien.

Van...tot: 26 december 2004 tot 10 januari 2005

Inhoud : **Kerstvakantie: Winter in de Middeleeuwen**

Ridder Roderik in wintersfeer! Dinsdag en donderdag de hele dag workshops en een valkenier op zaal. Op maandag, woensdag en vrijdag rondleidingen en demonstraties van ridders, voorleeshoeken en toneelstukjes. Iedere dag film

Militaire Luchtvaart Museum, Kamp van Zeist 2-4, 3769 DL Soesterberg.

Tel:0346-35 38 15 www.militaireluchtvaartmuseum.nl

Van...tot: 26 december 2004 tot en met 9 januari 2005

Inhoud : **Vlucht van de Eeuw**

Pandemonia Science Theater neemt u mee langs de hoogtepunten in de geschiedenis van de luchtvaart en laat, op spectaculaire wijze, meer dan een eeuw gemotoriseerde luchtvaart de revue passeren.

Van...tot: 12 november 2004 tot en met 14 augustus 2005

Inhoud : **Kamp van Zeist schrijft geschiedenis**

Centraal in de expositie staat een fotoserie van de fotograaf Mischa Keijser die op verrassende wijze sporen van het militaire verleden van het Kamp van Zeist in beeld brengt.

Een prentbriefkaart uit 1910 van het Kamp van Zeist

Museum Bronbeek, Velperweg 147, 6824 MM Arnhem, Tel:026- 333 77 10

www.bronbeek.nl

Van...tot: 12 en 19 december 2004, 9 en 23 januari, 20 en 27 februari 2005

Inhoud : Lezingen resp. Rondleiding

- 12 dec: Heren van de Thee een tocht door de Preanger- Lezing (reeds volgeboekt)
- 19 dec: Heren van de Thee een tocht door de Preanger- Lezing
- 9 jan: Vrouwen in het KNIL
- 23 jan: Met het oog op Bronbeek: interactieve rondleiding
- 20 feb: Terus! Of- Het Indische gaat door- Lezing
- 27 feb: Heren van de Thee een tocht door de Preanger - Lezing

Documentatiegroep '40-'45, Den Haag, Tel: 0182-309644

webmaster@documentatiegroep40-45.nl

Van...tot: 18 december 1994

Inhoud : **Militaria- en Documentatiebeurs in 't Trefpunt, Roelenengweg 25, Voorthuizen**

Van...tot: 5 februari 2005

Inhoud : **Militaria- en Documentatiebeurs in 't Trefpunt, Roelenengweg 25, Voorthuizen**

Van...tot: 5 maart 2005

Inhoud : **Militaria- en Documentatiebeurs in 't Trefpunt, Roelenengweg 25, Voorthuizen**

Wijzigingen voorbehouden. Als u zich bij de ingang met het lidmaatschapskaartje M&H meldt als lid van onze vereniging betaalt u het entreegeld, zoals dat geldt voor de leden van de Documentatiegroep '40-'45, t.w. € 1,40.

Ook is het voor onze leden mogelijk, uiterlijk de zaterdag vòòr de beursdag, schriftelijk tafelruimte te reserveren (maximaal 3 strekkende meter à € 3,50 per strekkende m.) bij de heer J. Fioole, Eiland 163, 4143 EW Leerdam. Overige informatie 0345-613077.

Infanteriemuseum, Otterloseweg 5; 6732 BR Harskamp, Tel: 0318-454492

Geschiedenis van de regimenten Chasse, Menno van Coehoorn, Johan Willem Friso, Oranje Gelderland and Wielrijders.

Samen met de collectie van het Regiment Wielrijders heeft ook de verzameling van de Nationale Reserve een nieuw onderkomen in het museumpark gevonden. Het Schietkamp Museum (0318-454495) laat de relatie zien tussen het dorp en het Infanterie Schietkamp (ISK). In september 1999 bestond het Infanterie Schietkamp 100 jaar.

Herdenkingsmonumenten, historische voertuigen en de muziekkiosk van het Regiment Wielrijders staan in het park als stille getuigen van de roemrijke infanteriegeschiedenis.

Natresmuseum, Otterloseweg 5; 6732 BR Harskamp, Tel: 0318-454126

Van...tot: april 2004 tot maart 2005

Inhoud : De militaire muziek en de Natres en zijn voorgangers

Airbornemuseum Oosterbeek Utrechtseweg 232 Oosterbeek

Tel: 026-333 64 76

www.airbornemuseum.com

Van...tot: juni 2005

Inhoud : 3^e Engels weekeinde in Oosterbeek

Herdenkingsenveloppe Airborne Museum

De jaarlijkse herdenkingsenveloppe, de zevende in de serie 'Monumenten van de Slag om Arnhem' toont het monument voor de 101e US Airbornedivisie op de Drielse Rijndijk bij Heteren. De enveloppe is te koop in het Airborne Museum voor € 3 of door overmaken van € 4 op giro 4184300 t.n.v. Airborne Museum, Oosterbeek o.v.v. 'Enveloppe 2002'. Enveloppen van voorgaande jaren zijn nog in beperkte mate te koop in het museum.

International Military Music Society (IMMS), Hoevelaken, 033-253 48 90

www.cenimms.org

Op de website <http://home.plex.nl/~imms> kunt u een compleet overzicht vinden van de activiteiten van IMMS.

Rijksarchief Haarlem

Foto's van militairen, die vòòr 1941 dienden

Het Rijksarchief beheert een aantal interessante archieven over militairen. Helaas echter beschikt het niet over foto's van militairen. Daarom wil het Rijksarchief te Haarlem graag foto's van beroepsmilitairen of dienstplichtigen, die vòòr 1941 dienden, scannen en de bijbehorende gegevens van de gefotografeerde militair ontvangen. U kunt daarvoor een afspraak maken met Mevrouw A. Meddens, 023-5172709 of de foto e-mailen naar:

ameddens@noordhollandsarchief.org

Videobanden

Zoals bekend, bezit het Instituut voor Militaire Geschiedenis KL (IMG-KL), een rijke verzameling aan films. Dit beeldmateriaal is in de loop der jaren gedeeltelijk overgezet op videobanden, Van deze laatste is inmiddels een aantal als koopvideo beschikbaar. Titels en onderwerpen zijn opgenomen in een catalogus, die is aan te vragen bij de audiovisueel documentalist van het IMG, mevrouw P. Gaetano. Zij is tijdens kantooruren telefonisch te bereiken onder nummer 070-316 53 89. In de catalogus, die kosteloos wordt toegezonden, staan uiteraard ook de bestelwijze en de prijzen vermeld.

Verzetsmuseum Amsterdam (Gebouw Plancius tegenover de hoofdingang van Artis)

De door het Historisch Nieuwsblad bekroonde vaste tentoonstelling gaat over het Nederlandse verzet tegen de bezetting door nazi-Duitsland van 1940 tot 1945.

Nadere informatie kunt u vinden op : www.verzetsmuseum.org

Theo Postma

Overloon, oktober 1944-2004

Op 16 oktober kon de vereniging deelnemen aan een krijgshistorische dag ter herdenking van de slag bij Overloon/Venray, georganiseerd door de Stichting Vrienden van het Nationaal Oorlogs- en verzetsmuseum Overloon. Jammer genoeg kwam een bescheiden aantal Mars-leden naar deze dag, omdat het programma zeer de moeite waard was. 's Morgens presenteerde dr W. Klinkert op vlotte wijze het boeiend relaas van de slag. Na de lunch, die samen met Britse veteranen werd genoten, konden men kiezen tussen een battlefield tour met professionele begeleiders of een rondleiding door het museum.

Het “detachement Delft” koos voor het museum omdat een bezoek daaraan tot vage jeugdherinneringen behoorde en het zachtjes begon te regenen. Het museum is vooral een antioorlogsmuseum, zoals de directeur ons vertelde met de leuze: ‘oorlog hoort in het museum’.

De ‘diehards’ konden, in die regen, de omstandigheden van de slag proeven.

Aanbieding

Het boek 'Schaduw en over de woestijn', van Jaap Brouwer en eerder door Bas de Groot in Mars is besproken, wordt aan de leden aangeboden voor € 15,50 in plaats van de gebruikelijke € 29,90. Hier komen dan nog wel eventuele verzendkosten bij.

Bijzonderheden: 410 blzn; 100 foto's; 15 krtn. mr. drs. J.J. Brouwer studeerde internationaal recht en internationale betrekkingen en is als management consultant actief op het terrein van strategie en organisatieontwikkeling

Te bestellen bij: CinC Management Consultants, Parkweg 2, 2585 JJ Den Haag; tel/fax 070 324 56 00, Email info@c-in-c.nl

In het voorjaar 2005 zal van dezelfde auteur - mr. drs. J.J. Brouwer studeerde internationaal recht en internationale betrekkingen en is als management consultant actief op het terrein van strategie en organisatieontwikkeling - het boek verschijnen *'Confrontatie in het Oosten. Strategie, management en organisatie van het Duitse en Sovjetleger van 1941 tot 1945: theorie en praktijk'*. Ook dit boek zal ingaan op de organisatorische dimensies van de beide organisaties in hun historische context in dit voor het verloop van de Tweede Wereldoorlog zo belangrijke front.

J. Nuis

Hr. Ms. 'Freyr' gedurende de meidagen 1940, een aanvulling

In het vierde lustrumnummer van Mars et Historia, jg. 20 nr. 5, september/oktober 1986 werd op pag. 223 in het artikel 'Hr. Ms. "Freyr" gedurende de meidagen 1940' gemeld, dat de overlevering wilde, dat bij het op 14 mei 1940 tot zinken brengen van Hr. Ms. 'Freyr' op het Binnen-IJ in Amsterdam stoker I J.

Nuis als laatste de kanonneerboot verliet. In een correspondentie tussen de in het artikel genoemde korporaal-machinist P. Knip en auteur werd bevestigd, dat deze korporaal en de stoker I J. Nuis toen samen de twee machines van de Freyr bedienden en beiden als laatsten aan boord waren. Stoker I J. Nuis stapte vervolgens als laatste van boord in een roeibootje, waarin reeds korporaal Knip en een matroos zaten

Ms Freyr gezonken op Binnen IJ
(Coll. IMH)

Theo Postma

Legermuseum schenkt €10.000,- aan Nationaal Revalidatie Fonds en presenteert eerste exemplaar 'Vaandels en Standaarden'

Foto's: Hans de Lijser

In Delft werd op 29 september door de directeur van het Legermuseum , Gert Groenendijk, een cheque van € 10.000,- overhandigd aan de ambassadeur van het Nationaal Revalidatie Fonds, Ria Bremer. Dit was de opbrengst van twee eerder uitgebrachte boeken: Tenuen, Onder-scheidingstekens en Emblemen & Ceremoniële Tenuen door A. van Berne. Ook de opbrengst van het net daarvoor gepresenteerde boek gaat naar het Fonds. Dat boek was:

Willem Plink

Vaandels en standaarden bij de Nederlandse krijgsmacht

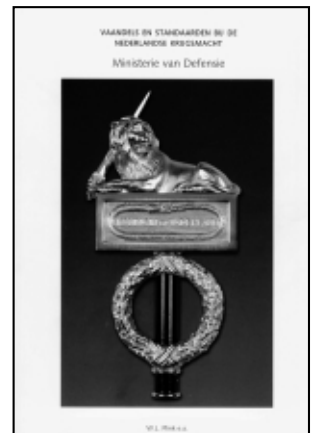
Te koop voor € 10,- bij het Legermuseum,
Korte Geer 1, 2611 CA Delft, tel 015-2150500

Alle regels en beschrijvingen betreffende vaandels en standaarden van de vier krijgsmachtdelen zijn bij elkaar gevoegd en daaruit heeft Plink een nieuw ministerieel voorschrift samengesteld wat reeds op 'intranet' te zien was. De (landmacht)-bezoekers van dat net hebben zitten slapen want op blz 40 hebben Veld- en Rijdende Artillerie een vaandel.

Ze hadden hun collega voor dat foutje, dat mij als eenvoudige marine-officier meteen opviel, kunnen behoeden.

Dat ik het verschil tussen vaandel en standaard ken, dank ik overigens aan mijn leermeester W. Plink. Het boek blijft een voorschrift dat prachtig is uitgevoerd met ondermeer de afbeeldingen van alle vaandels/standaarden in kleur, beschrijvingen, procedures en overzichten van uitreikingen, geschiedenissen opschriften.

Ik kijk uit naar het volgende boek van Plink, 'Vliegend Vaan' dat meer algemeen over vaandels en standaarden zal gaan en meer een 'lees'boek zal zijn.

J. Nuis

Boekaankondiging

Henk Jurgens, Kind van verzet, Uitgeverij Aspekt,
ISBN 90-5911-027-7, € 19,98.

Op beeldende wijze wordt de vreselijke weg beschreven, die veel verzetsmensen uit '40 - '45 na hun arrestatie gingen, ook de terugkeer in de koude maatschappij, waar geen belangstelling was voor hun verhalen en men hun optreden maar 'gevaarlijk en ongepast gedrag' vond. De schrijver confronteert de lezer met indringende vragen: Wie gingen in het verzet? Wat waren de gevolgen voor het gezin?

Wil Zaagman jr.

VEILING ten behoeve van de Stichting Diekerhoff-fonds

Op zaterdag 12 februari 2005 zal in het Geniemuseum in Vught een eenmalige veiling plaatsvinden. Onder de hamer komen onder andere emblemen, medailles, hoofddeksels, memorabilia uit Indië en Korea en enkele boeken. Enkele voorbeelden? Een herinneringsdoek van 4-2 RI "De Kennemers" uit september 1947, een Zippo met NDVN-embleem, baretemblemen (o.a. Korps Uitrustingsstroepen), een houten baretembleem van oefening Nota Bene, een kepie van Bronbeek, het *Provisieel Reglement van Administratie bij de Landmagt* uit 1819 en medailles uit meerdere landen en tijdvakken, merendeels 20^e eeuws. Een complete veilinglijst (inclusief de voorwaarden) zal uiterlijk begin januari worden geplaatst op onze Mars-site op het Internet. Ook zullen daar afbeeldingen van enige kavels te zien zijn. Als u niet over Internet beschikt, kunt u de lijst t.z.t. bij mij verkrijgen. Gezien het beperkte aantal plaatsen in het museum zal ook de mogelijkheid worden geboden schriftelijk op kavels te bieden.

Oproep

Nieuws voor 'Militariade', zoals gegevens over tentoonstellingen, s.v.p. vóór 15-09-2004 schriftelijk sturen naar de redactiemedewerker: drs. P.I.M. Evers, Kamperfoeliehof 6, 3852 GE Ermelo. Bij voorbaat dank!

Theo Postma

NEDERLAND TIJDENS DE EERSTE WERELDOORLOG

exposities / literatuur

In 2004 is het 90 jaar geleden dat de Eerste Wereldoorlog uitbrak. Deze ongekende bloedige oorlog ging aan Nederland voorbij, maar toch was het een roerige periode, reden voor het Legermuseum een wisseltentoonstelling *VERRE VAN VREDIG...* (15 oktober 2004 - 29 mei 2005) hieraan te wijden. Conservator Alfred Staarman laat, op een moderne en pakkende wijze, Nederland van 1914 tot 1918 zien. Met beeld en geluid passeren onderwerpen als vredespaleis, majoor Thomson, mobilisatie, Belgische vluchtelingen, voedseldistributie en -smokkel, slacht-

Slechte huisvesting van gemobiliseerde soldaten

gebruik te maken van groothoeklenzen in combinatie met veelal lage standpunten. Het Legermuseum heeft bij de voorbereiding dankbaar gebruik gemaakt van het vele werk dat is verzet door de Western Front Association (WFA) Nederland bij het onderzoek naar monumenten in Nederland.

offers van bommen en mijnen maar ook sociale en politieke onrust. Als aanvulling is een selectie van aangrijpende buitenlandse persfoto's van de Grote Oorlog zelf te zien.

In een aparte foto-expositie, **STILLE GETUIGEN - Gedenktekens van een neutraal land in oorlogstijd**, laat Casper van Bruggen een aantal gedenktekens en monumenten

zien die herinneren aan de Eerste Wereldoorlog. De composities zijn tot stand gekomen door

Grafmonument voor Belgische militairen, Algemene begraafplaats Tongerseweg, Maastricht

Bij de opening van deze tentoonstelling op 5 november werd een boek, **Verre van Vredig**, gepresenteerd. Hierin vertelt Staarman het verhaal van de expositie zodat de bezoeker deze ie kan herbeleven en niet-bezoekers met 'Nederland tijdens de Eerste Wereldoorlog' kunnen kennis maken. De uitgave is prachtig opgemaakt en rijk geïllustreerd in kleur. ISBN 90-70793-21-0 Voor € 29,50 te koop bij het museum, Korte Geer 1, 2611 CA Delft, tel 015-2150500

Tegelijkertijd is een fotoboek over Nederland tijdens de Eerste Wereldoorlog uitgegeven: **Verstoorde Vrede**. De samenstellers, dr Anne Doedens en Liek Mulder, hebben met een driehonderdtal foto's en onderschriften verdeeld over 31, kort ingeleide, onderwerpen een duidelijk beeld van Nederland tijdens de Eerste Wereldoorlog gegeven. Waren de foto's maar even duidelijk afgedrukt.

Uitgeverij De Prom; ISBN 90 6801 917 1; prijs € 19,95

De heer Staarman wees me op op een boek: **Nederlanders in de Grote Oorlog**, dat onlangs is uitgekomen bij: uitgeverij Boom, geschreven door Jorge Groen; ISBN90-5352-971-3; €19,50 Na een algemene inleiding over de Oorlog beschrijft Groen een dertiental verhalen over Nederlanders die niet neutraal bleven maar aan de Oorlog deelnamen. De lotgevallen zijn boeiend beschreven zoals die van de tekenaar/schrijver Johan Fabricius die als front-tekenaar net niet de wapens van Oostenrijk-Hongarije opneemt (om zijn Nederlanderschap niet te verliezen). Hij maakt in de Alpen de ondergang van het Habsburgse Rijk mee. Terug in Nederland wordt hij nog beroemd met zijn boek *de scheepsjongens van Bontekoe*.

Het zijn stuk voor stuk zeer leesbare verhalen zoals te verwachten van een journalist.

DE TWEDE MOBILISATIE; EEN STRATEGISCH PROBLEEM UIT DE MOBILISATIETIJD 1914-1918

De positie van het neutrale Nederland tussen de oorlogvoerende partijen was zeer moeilijk. Regering en krijgsmacht stonden voor de taak de neutraliteit te verdedigen tegen de ene of de andere partij. In het volgende artikel zal iets worden gezegd over de maatregelen die werden voorbereid om de krijgsmacht snel en volledig op voet van oorlog te brengen.

Voor de gebezigde afkortingen zie het eind van het artikel.

1. Nederland gemobiliseerd, situatie in 1914

Na de verstarring van het westelijk front in 1914 was de situatie in Nederland aldus: in het oosten en zuiden was ons grondgebied omtrokken door Duitse troepen. De Geallieerde vloot beheerste de Noordzee en zou landingen kunnen uitvoeren op de Nederlandse kust. Beide partijen hadden echter wel belang bij de Nederlandse neutraliteit. Voor Duitsland was van belang dat geen aanval in de rug van de Duitse troepen in België gedaan zou kunnen worden. Het Scheldegebied of zelfs geheel Noord-Brabant zou de geallieerden daarbij als opmarsgebied kunnen dienen.

De Geallieerden wensten de Nederlandse Noordzeekust niet in Duitse handen en wensten eveneens beperking van het vervoer van militaire goederen naar Duitsland. Beide partijen beschikten over enorme legermachten waarvan de reserves alleen al het Nederlandse leger in aantal manschappen, in materieel, en nu ook in oorlogservaring, verre overtroffen.

Onder deze omstandigheden was een geloofwaardige handhaving van de neutraliteit door krachtig verweer tegen schending daarvan in de praktijk een uiterst moeilijk probleem. Er ontbrak veel aan het leger maar het gaat hier voornamelijk om de legersterkte. De mobilisatie in augustus 1914 was ongestoord en vlot verlopen en

had omstreeks 200.000 man bijeengebracht. Dit was echter niet voldoende voor de taken van het leger, in het bijzonder die van het Veldleger, ook als er geen oorlog gevoerd werd. Het oproepen van jongere, maar ongeoefende lichten leidde tot een gestage toename van de sterkte. Dit effect werd echter tegengegaan door een ruimhartig verlenen van "bijzondere" en periodieke verloven.

Eind 1916 was zo 33 % van de sterkte voortdurend afwezig, al bleven deze dienstplichtigen ter beschikking van de regering. Deze toestand is door de OLZ⁽¹⁾ beschreven. Maatregelen werden daarom voorbereid om het leger weer op sterkte te brengen.

Stopzetten van verloven en terugroepen van verlofgangers waren de kern van deze maatregelen welke pas in geval van dreigend oorlogsgevaar zouden worden genomen. Het zou mogelijk zijn dat reeds gevechten aan de gang waren als de verlofgangers moesten opkomen. Bij veel van wat men voorbereidde moest men rekening houden met twee gevallen: de toedracht van de neutraliteitsschending leidde ertoe dat of Duitsland, of de Geallieerden de vijand zouden worden. Het is duidelijk dat in deze gevallen een geheel andere opstelling van de krijgsmacht werd vereist. Dezelfde tweedeling komt voor in de maatregelen die hiervan zijn afgeleid, zoals het ontruimen

van grondgebied dat het toneel van de strijd zou kunnen worden.

Omdat de terugkeer van verlofgangers naar hun eenheden een zeer ingrijpende maatregel was, werd het complex van maatregelen aangeduid met "Tweede Mobilisatie" (TM). Reeds eind 1915 kon een gedrukt boekje waarin de regelingen werden samengevat door de OLZ worden gezonden aan de tijdelijke Voorzitter van de Raad van Ministers⁽²⁾. Van de zijde van de Minister van Oorlog kwam hierop al spoedig een commentaar⁽³⁾

- Het was niet onmogelijk dat de uitvaardiging van de eerste bevelen betreffende de TM voor Duitsland aanleiding zou zijn om "reeds terstond tot vijandelijkheden over te gaan". Zouden zij een deel van het baanvak Zwolle-Meppel bezetten, dan zouden de verlofgangers uit het noorden niet per trein naar hun bestemmingen kunnen gaan. Het Departement stelde daarom voor deze dienstplichtigen hoofdelijk op te roepen, nog vóór het algemene bevel werd gegeven. Er ontstaat een discussie met de OLZ die dit ontraadt⁽³⁾.

Een exemplaar van het boekje "Regelingen" is te vinden in Nationaal Archief, nr 2.13.16 (HK Veldieger), omslag 380.

2. De regelingen

De telegrammen die de TM aankondigden waren als volgt:

- a. geen verloven meer verlenen; tevens teken voor commandanten dat ze voorbereid moesten zijn op volgende orders;
- b. voorlopige waarschuwing terugroeping van verlofgangers;
- c. luchtalarmposten bezetten;
- d. oproep van de landstorm;
- e. bevel OPO of KO;
- f. bevel concentratievervoer.

De splitsing in twee gevallen: oorlog met Duitsland of de Geallieerden komt tot uiting in e, bevel OPO of KO. Hierin betekent

OPO: oostelijke provincies ontruimen door niet-strijdvaardige troepen, en KO: kust ontruimen door niet-strijdvaardige troepen. De wel-strijdvaardige troepen worden naar concentratiepunten vervoerd, bevel f. De bevelen e en f kunnen tezelfder tijd worden gegeven, f zelfs voor e.

Bij het op voet van oorlog brengen hoorde ook de vordering van paarden, auto's, schepen en honden. De verplaatsingen betroffen allereerst militaire inrichtingen als depots, magazijnen en militaire ziekenhuizen.

Verplaatst naar de Stelling van Amsterdam zouden worden de regering, het Koninklijk Huis, het Algemeen Hoofdkwartier, het Rode Kruis, kassen van Rijk en Gemeenten, en, in geval OPO, metaalbewerkers, maar ook Fries stamboekvee.

Ook de evacuatie van de burgerbevolking uit met oorlogsgeweld bedreigde gebieden diende te geschieden. Het aantal te vervoeren verlofgangers kon ruwweg worden geschat op 200.000; dit stelde dus een vervoersprobleem van de zelfde orde als de eerste mobilisatie. De op hun bestemming aankomende verlofgangers moesten daar worden opgevangen en begeleid naar de plaats waarheen de parate eenheden waren vertrokken, wellicht, misschien zelfs waarschijnlijk, reeds onder oorlogsomstandigheden.

Voorrang bij vervoer hadden waarschijnlijk de verplaatsingen van parate eenheden naar hun concentratiepunten. Hierbij komen nog de andere genoemde verplaatsingen. Dit alles zou zo spoedig mogelijk zijn beslag moeten krijgen; men hoopte dit reuzenwerk tussen 3 en 5 dagen te kunnen volbrengen. Deze maatregelen zijn, gelukkig, nooit volledig in praktijk gebracht en het verloop van de acties is dus niet bekend.

In 1918 is op grond van de gewijzigde toestand aan het westfront het nieuwe "Geval Zuid" ingevoerd⁽⁴⁾. De terugtocht van het Duitse leger bracht mee dat de gevechtshandelingen de Nederlandse grens nader-

den en wellicht Duitse troepen zich een weg door Zuid-Limburg zouden willen banen, achtervolgd door Geallieerde troepen. De regelingen zijn in dat geval wel eenvoudiger. Slechts twee depots vertrekken, een naar Den Haag, en een naar Dordrecht. Zoveel nodig worden de in het Zuiden en Oosten des lands gelegen militaire ziekenhuizen en magazijnen ontruimd. Het is mij niet bekend of dit geval officieel is ingetreden.

Oproep landstorm
(coll. Legermuseum)

Voorbeeld 1 De NHW

In geval KO zal de NHW ten noorden van de Lek in drieën worden gedeeld:

- de noordelijke groepen Naarden, Nieuwersluis en de stelling Boterkade - Nieuwerter Aa;
- de middengroepen Blauwkapel, Lunetten, Vreeswijk en Gorinchem;
- de Groep Woudrichem.

De OLZ geeft per brief van 20 april 1916 de C-NHW een instructie voor dit geval⁽⁵⁾.

De noordelijke groepen vormen één geheel onder bevel van C-NHW. Dit wordt gevoegd bij de StvA en gesteld onder opperbevel van de C-StvA. Deze grijpt in de bevelvoering van deze groepen niet verder in dan nodig is om het verband van deze groepen met zijn stelling te verzekeren. Vindt de landing plaats op de zuidhollandse kust, dan gaat een deel van het 1-IK van de NHW naar de noordelijke groepen. De middengroepen blijven onder bevel van de C-NHW. Zij worden gelaten in de toestand die zij hadden bij intreden van het geval KO. Zij staan personeel en materieel af aan de StvA en de noordelijke groepen. De Groep Woudrichem komt rechtstreeks onder de OLZ. Deze geeft aan⁽⁶⁾ dat de Groep in staat van

verdediging moet worden gebracht en de inundaties gesteld, maar wel zo dat de wegen beschikbaar moeten blijven voor het Veldleger. Heeft de landing plaats buiten de VgH, dan komen alle groepen, inclusief de Groep Woudrichem weer onder bevel van de liniecommandant en keren het afgestane personeel en materieel terug. Het geval OPO stelt geen nieuwe eisen aan de NHW. De Stelling van Naarden blijft bij de NHW.

Voorbeeld 2 Het Veldleger

In een brief van de OLZ aan de CV⁽⁷⁾ wordt door de OLZ toelichting gegeven en worden instructies geformuleerd. Men moet nog steeds zijn voorbereid op een aanval die van alle zijden kan komen. Nadat de directe Duitse dreiging voorbij was heeft de divisiegroep (dit is het in Brabant aanwezige deel van het Veldleger) een cordonopstelling aan de grens ingenomen. Dat was nuttig, onder meer voor het tegengaan van de smokkelarij. Het zou kunnen dat de Duitse legers in België in de richting van de Rijn moeten terugtrekken. Ze zouden dan nieuwe verbindinglijnen nodig kunnen hebben over Nederlands gebied, hetgeen tot oorlog zou leiden. Uit België komen zeer weinig berichten zodat de Duitse voorbereidingen tot een aanval verborgen zullen blijven. De afstanden tot de grens zijn kort en er is misschien weinig tijd beschikbaar. De CV moet daarom na het bericht "terugroepen verlofgangers" de divisiegroep terstond samentrekken zonder op de aankomst van verlofgangers te wachten. Deze moeten door achtergelaten posten worden opgevangen en naar de oude of een nieuwe bestemming worden gebracht. Het veldleger moet concentreren in noordelijk

West-Brabant, behalve de Cavaleriebrigade die zuidelijker blijft. De steden Bergen op Zoom, Roosendaal, Breda, Tilburg en Eindhoven worden niet ontruimd; bij deze belangrijke stations moeten bewakingsdetachementen achterblijven. Oost Brabant wordt verlaten.

De CV geeft de regelingen door aan zijn divisiecommandanten⁽⁸⁾. Op het bevel “geen verloven meer verlenen” (dat is dus de eerste maatregel) moeten alle troepen zich gevechts- en marsvaardig maken. De grensafdelingen voegen zich bij het gros, tenzij bevolen is “grenstroepen ter plaatse blijven”. Eén deken per man op de ransel, overige dekens als bagage. Vervoer van particuliere goederen is niet toegestaan. V66r intrede van OPO of KO geen vervoer dat onmiddellijk verband houdt met een bepaald oorlogsgeval.

- Geval OPO. Depots keren terug binnen de VgH; ook enkele speciale afdelingen gaan daarheen, in het bijzonder naar Amsterdam. De CV geeft bevel “achterwaartse verplaatsing aanvangen”. De divisiegroep wordt geconcentreerd bij Hollandsch Diep, Amer, Bergsche Maas en Maas. Achterblijvende detachementen worden aangewezen voor het bewaken van bruggen en het onklaar maken daarvan.

- In geval KO geeft de CV bevel: I Divisie front West. De depots, enkele andere eenheden en inrichtingen gaan naar het Oosten: Ede, Nieuw Milligen e.d. Gedetailleerde marsorders worden gegeven voor beide gevallen.

Voorbeeld 3 De Groep Vreeswijk⁽⁹⁾

De Groepscommandant schrijft een lange brief aan de C-NHW over de problemen van de Groep en komt daarin te spreken over de gevallen OPO en KO. In het geval OPO zijn er geen bijzondere maatregelen, behalve de evacuatie van de burgerbevolking, te onderscheiden in nuttige en niet-nuttige burgers. Twee dorpen op Tholen, St. Annaland en St.

Maartensdijk zijn hun bestemmingen. Transport per schip. Voor 3 à 4 dagen levensmiddelen meenemen.

De metaalbewerkers van een fabriek te Culemborg moeten te werk worden gesteld in de VgH, dus naar Amsterdam te transporteren. De voorraad koper (niet messing) wordt gevorderd en per schip naar Amsterdam vervoerd. In geval KO blijven de arbeiders in de fabriek.

Geval KO treedt in bij ontvangst van het bericht “Vervoer KO”. Volgens de reeds vermelde regels maakt de groep dan deel uit van de “Middengroepen NHW” en wordt niet verder ingericht. Bataljons worden naar de StvA vervoerd, wat reeds vroeg zou kunnen gebeuren. Bewakingsdiensten die nog nodig zijn kunnen worden verricht door de etappetroepen, maar ook door burgers, ingelijfd op grond van art 36 van de wet “Staat van Oorlog en van Beleg”.

De benodigde laadruimte wordt geschat op 34 schepen, de maximale tijd voor gereed maken op 12 à 13 dagen. Bij dit stuk is een gedrukt boekje aanwezig: Regelingen KO

Enkele gevallen van alarm

In het voorjaar van 1916 ontving de regering een bericht van zodanig karakter dat zij het nodig achtte een begin te maken met de procedure van de TM. De OLZ was het hiermee niet eens maar moest het besluit uitvoeren.

Het origineel van het telegram van de OLZ aan de C-NHW dd 31 maart 1916 (10) “geen verloven verlenen” is bewaard gebleven. De C-NHW gaf het op dezelfde dag door aan zijn groepscommandanten⁽¹¹⁾.

Dit onverwacht uitgegeven bevel baarde veel opzien en ergernis bij de betrokkenen. Het werd ingetrokken per 1 juni, brief van de OLZ van 24 mei 1916⁽¹²⁾.

Na afloop van deze episode wenste de OLZ te weten of wel alle onderdelen goed bekend waren geweest met de regelingen. Er werd daarom een enquête uitgevoerd, waaruit

bleek dat er voldoende kennis bestond. Toch was het besluit niet opgevat zoals de OLZ had bedoeld; er was blijkbaar noal onbegrip vertoond en gemord. Zijn ontstemming blijkt uit een brief aan de C-NHW (13). Hij wijst erop dat de schorsing van de verloven een besluit is van de regering dat door de militairen niet kan worden beoordeeld. "Zij behoren te gehoorzamen en te vertrouwen dat de regering hunne persoonlijke belangen niet uit het oog verliest." De officieren moeten voorlichten, wijzen op plicht maar ook elke openlijke uiting van ongehoorzaamheid onderdrukken. De generaal wil de volledige inhoud van de brief niet bekend maken aan de troepen, "en evenmin wensch ik het in de couranten te zien verschijnen".

Ook in april 1918 werden de verloven een korte tijd ingetrokken. In 1918 vond de vaak onderstelde terugtocht van het Duitse leger inderdaad plaats. Vlak bij de Zuidgrens zouden dus krijgshandelingen plaats kunnen vinden, hetgeen de kans op schending van het grondgebied vergrootte. De regering ging over tot het intrekken van de verloven. Ditmaal leidde de maatregel tot ongeregelheden, waarvan het oproer in de Harskamp de voornaamste was. De regering, wellicht rekenend op een snelle wapenstilstand, trok de maatregel vrij spoedig weer in. De gevreesde grensschendingen zijn uitgebleven.

Met dank aan dhr P.C. van Kerkum voor zijn steun.

Refertes

1. Snijders, J.C. (in Militaire Spectator 1923), blz 1
2. OLZ aan Tijdelijk Voorzitter Raad van Ministers, 20 december 1915, OVI 39190, GS 11869, Zeer Geheim, Nat Arch 2.13.70, mv nr 295 (OVI = Ontvangst, Verzending, Inschrijving)
3. MvO aan OLZ, 2 december 1915, Kab Litt H 59, antwoord OLZ aan MvO, 10 december 1915, GS 11986, Zeer Geheim, Nat Arch 2.13.70, mv nr 295
4. OLZ aan autoriteiten die het boekje "Tweede Mobilisatie", 2^e druk hebben ontvangen; . . . oktober 1918, OVI nr 138485, GS 10544 Zeer Geheim, Nat Arch 2.13.16, omslag 380
5. OLZ aan C-NHW, 20 april 1916, OVI 50418, GS nr 3332, Nat Arch 2.13.19, mv nr 11
6. OLZ aan Groepscommandant Woudrichem, 18 april 1916, OVI 50429 GS nr 33310 Geheim
7. OLZ aan CV, 14 juni 1915, OVI 25446, GS nr 6116, Nat Arch 2.13.70, mv nr 296
8. CV aan Divisiecommandanten, 16 febr 1916, Sectie 1, Zeer geheim, no 671, Nat Arch 2.13.16, Omslag 380
9. Groepscommandant Vreeswijk aan C-NHW, 13 september 1917, Nat Arch 3.09.19 (geel etiket), doos 11, bundel SI lloI9M
10. OLZ aan C-NHW, SI 7452P (1916), 31 maart 1916 Nat Arch 3.09.27 Nr 10
11. C-NHW aan Groepscommandanten, Nat Arch als nr 10
12. C-NHW, 24 mei 1916, Sectie 1, 12061M Zeer Geheim, Nat Arch 3.09.27, invnr 13
13. OLZ aan C-NHW, 17 april 1916, OVI nr 50332, GS nr 3305, Geheim, Nat Arch 3.09.27, mv nr 10, doss SI 7453P

Verklaring afkortingen

OLZ Opperbevelhebber Land- en Zeemacht
C-NHW Commandant Nieuwe Hollandse Waterlinie
CV Commandant Veldieger
MvO Minister(ie) van Oorlog
CVI Ontvangst, Verzending, Inschrijving
StvA Stelling van Amsterdam
HK Hoofdkwartier

AFDELINGSVLAGGEN BIJ DE MARINIERSBRIGADE 1945 - 1949

(eerste deel van twee)

Lange tijd bezat het Mariniersmuseum slechts één afdelingsvlag van de Mariniersbrigade. In de afgelopen jaren kwam daar verandering in. Maar liefst drie van dergelijke zeer zeldzame stukken konden aan de collectie worden toegevoegd. De vlaggen hadden een lange weg afgelegd, voor zij in de collectie van het Mariniersmuseum terecht kwamen. Dat is jammer, want daardoor was er maar weinig meer bekend over de ontstaansgeschiedenis en het gebruik van de betreffende afdelingsvlaggen. Rob Escher maakte van oktober 1946 tot juni 1949 deel uit van de Mariniersbrigade. Hij heeft grote belangstelling voor de geschiedenis van deze eenheid en onderzocht op verzoek van het museum de geschiedenis en de betekenis van de vier afdelingsvlaggen. Hij plaatste de gevonden informatie tegen de achtergrond van de activiteiten van de Mariniersbrigade op Oost-Java in de periode 1946-1949.

1.1 De Mariniersbrigade in oprichting

Tot de collectie van het Mariniersmuseum behoort onder andere een viertal onofficiële en dus niet als zodanig erkende vlaggen die stammen uit de tijd van de Mariniersbrigade, een onderdeel van het Korps Mariniers. Tot de oprichting van deze brigade was in 1943 door de Nederlandse regering in ballingschap besloten in overleg met de Verenigde Staten van Amerika (USA), met als doel een Nederlandse bijdrage te leveren aan de oorlog tegen Japan. Dat land had op 7 december 1941 een enorme uitbreiding gegeven aan de Tweede Wereldoorlog. Op die datum werd door de Japanse marine zonder voorafgaande oorlogsverklaring een vernietigende aanval ondernomen op de Amerikaanse marinehaven Pearl Harbor op het eiland Oahu, behorend tot Hawaï in de Grote of Stille Oceaan. Na de verovering en bezetting van de Filippijnen, van grote delen van het toenmalige onder Frans beheer staande Indo-China (Vietnam, Laos en Cambodja) en de Britse kolonie op het schiereiland Malakka werd de aanval ingezet op de eilanden, die behoorden tot het

toenmalige Nederlands Oost-Indië. Op 8 maart 1942 capituleerde het Nederlands Indische Gouvernement, waarmee bijna de gehele Archipel onder Japans gezag kwam. Volgens de verwachtingen van het Geallieerde Opperbevel zou de oorlog tegen Japan - en daarmee de bevrijding van grote delen van Zuidoost-Azië - een jaar na de beëindiging van de oorlog in Europa zijn voltooid. Na de te verwachten bevrijding van Nederland zou kunnen worden begonnen met het rekruteren van Nederlandse oorlogsvrijwilligers (OVW'ers) om een krijgsmacht op te bouwen. De in dat kader te vormen Mariniersbrigade zou beschikbaar komen als 'vechteenheid' binnen het verband van het Amerikaanse Korps Mariniers (USMC), na hiertoe in de USA te zijn opgeleid. Omdat Japan reeds op 15 augustus 1945 volledig capituleerde - ruim drie maanden nadat Duitsland de strijd in Europa had opgegeven - werd een voortgaande opleiding van de circa 4000 reeds in de USA aanwezige Nederlandse mariniers niet meer nodig geoordeeld door de Amerikaanse regering.

1.2 Op weg naar Nederlands Indië

Inmiddels was op in Batavia op 17 augustus 1945 een Republiek Indonesia - oorspronkelijk slechts bestaande uit de eilanden Java en Madoera - uitgeroepen door nationalistische en opstandige groeperingen, nadat eerdere beloften van de Japanse regering hiertoe een aanzet hadden gegeven. Deze rebellie moest volgens de Nederlandse regering worden onderdrukt met als gevolg dat de Nederlandse mariniers niet werden teruggezonden naar het vaderland, maar rechtstreeks naar de Nederlands-Indische Archipel in Zuidoost-Azië. Hetzelfde gold voor andere Nederlandse legereenheden, die zich inmiddels in Engeland of elders bevonden.

De Mariniersbrigade werd formeel op 10 september 1945 geformeerd. Op die zeer warme dag stonden ruim 4000 man aangekomen in Camp Davis van het USMC. De namen van de mariniers werden afgeroepen, met vermelding in welke eenheid zij administratief waren ingedeeld en welke rang zij dientengevolge kregen. Dit had bijvoorbeeld tot gevolg dat een marinier der derde klasse de volgende dag de onderscheidings tekens van sergeant-majoor op zijn mouwen mocht naaien en op grond van die tijdelijke rang ook betaald werd. Deze meestal volkomen willekeurige indeling had tot gevolg dat de namen van de mariniers behorend tot één onderdeel vaak met dezelfde letter of een paar verschillende letters begonnen. Aangezien verscheping van de brigade nog geruime tijd op zich liet wachten, kon de opleiding en training van de pas gevormde eenheden beginnen, waarbij tevens een groepsverband of saamhorigheidsgevoel werd aangekweekt. Medio december 1945 vertrok de Mariniersbrigade inclusief wapens, munitie, voertuigen en overig materieel in een viertal schepen naar Java. Door politieke strubbelingen met Engeland, dat direct na de oorlog in Azië het militaire opperbevel in Nederlands Indië voerde en

niet bereid was de in Nederlandse ogen illegale Republikeinse Indonesische Regering te bestrijden, werd het de Mariniersbrigade evenals andere legereenheden niet toegestaan op de eilanden van de Nederlandse kolonie voet aan wal te zetten. De Nederlandse militairen werden in Singapore ontscheept en ergens op Malakka ondergebracht, totdat Engeland meende zijn vingers niet langer te moeten branden aan de vuurhaard die inmiddels in de Nederlandse Gordel van Smaragd was gaan branden. In maart 1946 zette de Mariniersbrigade voet aan wal in Soerabaja, de plaats op Oost-Java die reeds vele jaren de Koninklijke Marine in de Oost tot thuishaven had gediend.

1.3 Mobat, Genbat, Vewa...

De kern van de Mariniersbrigade (MARBRIG) werd in maart 1946 operatief met een drietal infanteriebataljons.

Teneinde zelfstandig opereren in een moeilijk gebied mogelijk te maken waren hieraan ondersteunende eenheden toegevoegd, te weten: Motortransportbataljon (Mobat), Geniebataljon (Genbat), Verplegings- en wapencompagnie (Vewa), gemotoriseerde Verkenningafdeling (Verka), Zwarte Wapencompagnie (Zwaco), Tankcompagnie (Tankco), Medische Compagnie (Medco), Artilleriebataljon (Arbat) en Amfibische Tractorencompagnie (Amtracs).

Amfibietractor in de bergen, augustus 1947

De hiërarchische top werd gevormd door de Brigadestaf.

Per 1 januari 1948 werd de MARBRIG ingekrompen, hoofdzakelijk omdat het toenmalige Ministerie van Marine niet langer geld beschikbaar wilde stellen voor een dergelijke dure gevechtseenheid, terwijl de Nederlandse vloot na de enorme verliezen tijdens de Tweede Wereldoorlog nauwelijks aan een wederopbouw toekwam. De bedoeling om de MARBRIG op te heffen werd echter geblokkeerd door de Generale Staf in Batavia (Jakarta). Er werd besloten tot afslanking, waarbij het zware materieel bijna volledig werd afgestoten en de andere ondersteunende eenheden grotendeels werden verdeeld over de twee overblijvende infanteriebataljons met een aangepaste organisatiestructuur. De volgende stap was het andermaal opheffen van de MARBRIG per 1 januari 1949, doch de kort daarvoor gestarte Tweede Politionele Actie heeft dat verhinderd tot 1 juli 1949. Ook toen werd het nog noodzakelijk geacht een Amfibisch Bataljon in stand te houden tot na de terugtrekking van de Nederlandse troepenmacht uit de op 27 december 1949 officieel door de Verenigde Naties erkende Republiek Indonesia.

1.4 Trots op de eigen eenheid

De mariniers waren uiteraard trots op hun eigen eenheid. Dat wilden zij dan ook graag tonen. Voor de Tankco met zeventien Sherman-tanks, voor de Verka met gepantserde verkenningswagens en half-tracks en voor het Genbat met bulldozers, graafmachines en ander zwaar materiaal was dat geen probleem. Die eenheden hadden bij hun aanwezigheid al meer dan genoeg indrukwekkend materiaal om te laten zien. Bij de infanterie viel nauwelijks meer te tonen dan geweren, mitrailleurs, mortieren en versleten schoenen, terwijl het rijdend materieel van Mobat meestal verdeeld was over de infanterie-eenheden die daar be-

hoefte aan hadden. Een herkenningsmiddel om de rivaliserende trots aan op te hangen werd gevonden in vlaggen of in geschilderde opschriften, die aan de meestal schamele onderkomens in kampongs werden aangebracht. Als uiting van deze terechte trots werden soms vlaggen ontworpen en 'geschilderd'. Hiervan is een viertal na grote en niet in alle gevallen te achterhalen omwegen terechtgekomen in het Mariniersmuseum.

2.1 De vlag van het mitrailleurpeloton van Compagnie F

De vlag van het mitrailleurpeloton van Compagnie F van het 2e Infanteriebataljon werd in januari 1946 in Ladang Geddes geschilderd door Marinier I van Dalen. Hij was kennelijk zeer trots op deze eenheid van 54 mariniers, die was verdeeld over drie secties die elk uit twee groepen bestonden. Iedere groep bestond uit een groepscommandant, twee schutters en vijf munitiedragers en beschikte over een luchtgekoelde en een watergekoelde mitrailleur kaliber .30, beide van het fabrikaat Browning.

Vlag van het mitrailleurpeloton van Cie F

De datum die zo duidelijk op de vlag is vermeld, verwijst naar de dag, waarop de Mariniersbrigade formeel werd gevormd in Camp Davis bij Norfolk in de Verenigde Staten van Noord-Amerika. De Mariniersbrigade stond voor die datum nog niet als

zodanig bekend, maar officieel bij het United States Marine Corps onder de naam Royal Netherlands Marine Corps (RNMC), terwijl op de badges bovenaan de mouwen van de uniformen alleen vermeld stond Netherlands Marines. Vandaar de vermelding op de vlag: Royal Neth. Marines.

2.2 Lotgevallen van Cie F

Cie F werd in zijn geheel op 11 december 1945 ingescheept in Norfolk, de grote marinehaven aan de Amerikaanse oostkust, op het MS *Bloemfontein*. Vandaar ging het richting Soerabaja, maar door de Britse weigering Nederlandse troepen in Nederlands Oost-Indië toe te laten kwam deze tot troepentransportschip omgebouwde 'Indiëvaarder' op 22 december 1945 voor de wal in Singapore. Alle mariniers plus het omvangrijke meegenomen militaire materieel werden daar gelost. De troepen werden per trein vervoerd naar Ladang Geddes, ongeveer 130 km noordelijk van de hoofdstad Kuala Lumpur van de toenmalige Britse kolonie, om gelegerd te worden in de gebouwen en opstallen van Dunlop Rubber Estate, een soort barakkenkamp dat in gebruik was geweest bij het Japanse leger. In kleine houten huisjes werden de mariniers opgepropt ondergebracht, zonder elektriciteit en zonder water. Overdag was het tropisch warm en 's nachts was het relatief koud. Naast kruipend en vliegend ongedierte in allerlei vormen in het kamp werd in de rimboe rondom kennism gemaakt met kruipend en springend gedierte zoals pythons en apen. Het vangen van slangen werd een geliefde 'sport' van mariniers van het mitrailleurpeloton, nadat bekend was geworden dat in de buurt levende Chinezen het hart van slangen als een soort medicijn beschouwden en daarvoor goed wilden betalen. Als voorbereiding voor de op Java te verwachten activiteiten werd de conditietraining onverminderd voortgezet. Zo werd het uithoudingsvermogen opgevoerd door met em-

mers zand het hardlopen te beoefenen. Om vertrouwd te raken met tropische terreinen werden veldoefeningen gehouden in de nabij gelegen rubberplantage.

Op 22 februari 1946 gingen de mariniers van de Mariniersbrigade op transport naar Singapore. Na daar een paar dagen in Camp Elin te hebben gebivakkeerd, werden de mariniers van het 2e bataljon op 25 februari ingescheept op het MS Nieuw-Amsterdam, de toen grootste oceanstomer die onder Nederlandse vlag voer en tijdens de oorlog was omgebouwd tot troepentransportschip. Op 10 maart 1946 werd de haven van Soerabaja binnengevaren, werd de Mariniersbrigade gedebarkeerd en werd Cie F een aantal dagen ondergebracht in loodsen op het Marine-etablissement dat grensde aan de haven van deze stad.

Op 13 maart was reeds het eerste slachtoffer bij Cie F te betreuren. Door een op wacht staande marinier werd een korporaal doodgeschoten die zich buiten het kamp bevond en dit vooraf niet bekend had gemaakt. Op 19 maart werd de compagnie naar de ten zuidoosten van Soerabaja gelegen kampongs Waroe en Kletèk gedirigeerd en begon het bijna dagelijkse patrouillelopen langs de demarcatielijn. Een lange periode met weinig comfort, weinig eten, veel sjouwen onder de brandende zon en twee-ur-op / twee-ur-af wachtlopen. Na ongeveer drie maanden werd de compagnie ondergebracht in leegstaande huizen van Nederlandse burgers in de Darmo-wijk, het zuidelijke deel van de stad Soerabaja. Tijdens de Japanse bezettingstijd hadden die huizen gediend als interneringskamp voor Nederlandse vrouwen met hun jonge kinderen, terwijl na een reeks van moorden gedurende de zogeheten Bersiap-tijd in september/oktober 1945 de Nederlandse inwoners onder bescherming van Brits-Indische troepen naar elders werden overgebracht in afwachting van transport naar veiliger landen.

2.3 De vuurkracht van de .30 mitrailleurs

Het peloton vormde een eenheid tijdens de opleiding van de daarin dienende mariniers en gedurende rustperiodes. Indien Cie F deelnam aan acties of indien de compagnie was opgesplitst voor de bezetting van soms wijdverspreide posten op Oost-Java, dan werden de mitrailleurgroepen daarbij ingedeeld.

.30 mitrailleur

De vuurkracht van de .30-mitrailleurs was altijd weer een welkome aanvulling op de toch reeds niet geringe vuurkracht van de gewoergroepen met automatische geweren, de zogenaamde BAR's (Browning Automatic Rifle). Vooral op posten met een kleine bezetting gaf de aanwezigheid van een mitrailleur een extra gevoel van veiligheid. Een mitrailleurgroep bestond uit acht mariniers: een korporaal groepscommandant, een schutter tevens drager van de mitrailleur, een helper tevens drager van de driepoot en vijf munitiedragers, die ieder twee kistjes met 250 patronen droegen. Tijdens acties betekende dit zwaar werk, want behoudens de schutter moesten de anderen hun persoonlijke wapen ook nog dragen. Indien de terreinomstandigheden dit mogelijk maakten, kon voor het vervoer beschikt worden over handgetrokken karretjes op luchtbanden. Iedere groep beschikte over een luchtgekoelde en een waterge-

koelde mitrailleur .30, waarvan de laatstbedoelde alleen werd gebruikt in een vaste opstelling op een post. Het mitrailleurpeloton bestond uit drie secties van ieder twee groepen plus een commandant, een ordonnans en een verbindingsman; in totaal dus 51 mariniers.

Als een herkenbare eenheid heeft het mitrailleurpeloton nooit aan acties deelgenomen, maar ingedeeld bij de infanterie-eenheden waren de groepen altijd duidelijk aanwezig. In die vorm werd deelgenomen aan frequente zuiveringsacties in het voorterrein van de demarcatielijn rondom de stad Soerabaja en later aan de zogenaamde 'Porong-actie'. Bij de eerste Positionele Actie in juli 1947 werd aan de landing bij Pasir Poetih deelgenomen en daarna aan de bezetting van buitenposten met lokale acties daar omheen. Bij de reorganisatie van de Mariniersbrigade per 1 januari 1948 werd het 2^e bataljon opgeheven en daarmee ook het mitrailleurpeloton van Cie F. De OVW-mariniers mochten thuisvaren, de bijtekenaars, de beroeps en de later gekomen dienstplichtige mariniers werden ingedeeld bij het inmiddels geformeerde 5^e bataljon.

2.4 Marinier Joep Lennartz stelt de vlag veilig

De vlag werd door enkele mariniers van Cie F meegenomen naar de plaatsen waar zij

De mariniers Martin Verberkt en Henny Roël

waren gelegerd. Toen de compagnie voor een rustperiode weer in Soerabaja was ondergebracht, werd een foto van de vlag genomen. Op de foto, die in juni 1946 werd genomen, houden de mariniers Martin Verberkt (L) en Henny Roël (R) de vlag op. Zij zitten op het tuinhek voor het toenmalige RK-ziekenhuis, gelegen aan de Reinierszbolevard.

Bij de opheffing van de compagnie nam Marinier 1 Joep Lennartz uit Heerlen de vlag mee naar huis. Hij heeft hem tot 1998 bewaard en bij een reünie afgestaan aan oud-marinier Henk Schreuder. Sinds dat jaar werd de vlag tijdens de jaarlijkse reünie van de veteranen van Cie F als een trots herkenningspunt opgehangen. Op de foto is de inmiddels overleden commandant van de compagnie, Majoor der Mariniers C. Lems RMWO, te zien tijdens een toespraak voor de reünisten. Op 16 januari 2003 werd de vlag overgedragen en afgestaan aan het Mariniersmuseum.

Majoor der Mariniers bd C. Lems RMWO

3.1 Henk van Douwe maakt een vlag voor het Motortransportbataljon

De vlag bij Compagnie C van het Motortransportbataljon, is vervaardigd van geïmpregneerd tentdoek, waardoor het mogelijk was beide zijden te beschilderen.

Voorzijde vlag van het Mobat

Achterzijde vlag van het Mobat

De maker is Henk van Douwe, die evenals zijn tweelingbroer Niek was ingedeeld bij het Mobat, zoals het Motortransportbataljon werd genoemd. Henk zat bij Cie B en Niek bij Cie C. Na medio december 1945 op de Amerikaanse marinebasis Norfolk te zijn ingescheept op het MS Bloemfontein werd koers gezet naar voormalig Nederlands Indië, doch noodgedwongen door Brits ingrijpen werd een tussenstop gemaakt

Niek en Henk van Douwe in Soerabaja, 1946

in Singapore, waar alle mariniers gedebarkeerd werden. De vrachtwagens bevonden zich aan boord van een vrachtschip, dat buiten de haven van Singapore voor anker bleef liggen. De mariniers werden per trein vervoerd naar Ladang Geddes en werden daar gebivakkeerd in een soort kampement,

waarin voorheen een afdeling van het Japanse leger was gelegerd. Gedurende het verblijf van omstreeks twee maanden waren de jongens van het Mobat ondergebracht in naar verhouding luxe onderkomens behorend tot de stenen gebouwen van Dunlop Rubber Estate.

Op de rubberplantage werden zij onderworpen aan een jungletraining om hen geschikt te maken voor het verrichten van zware diensten onder tropische omstandigheden. Dit betekende echter niet dat zij zich verder konden bekwamen in hun eigen 'beroep', het besturen van zware vrachtwagens. Slechts eens per week reed een aantal 'drivers' met geleende vrachtwagens van het Britse leger (zogenoemde Canadian Fords) naar Singapore om daar onder andere sigaretten en benzine op te halen. Intussen had Henk van Douwe de gelegenheid te baat genomen om zijn trots ingedeeld te zijn bij het Mobat op kunstzinnige wijze tot uitdrukking te brengen. Daartoe moest eerst een gevonden stuk tentdoek op maat worden geknipt en de randen met naald en garen moeizaam omgezoomd. Hoewel Henk ingedeeld was bij Cie B heeft hij - om niet meer te achterhalen redenen - zijn 'kunstwerk' opgedragen aan Cie C, de eenheid waarbij zijn tweelingbroer Niek was geplaatst. Ook is onbekend gebleven waarom hij het autowiel als symbool van het motortransport heeft gecombineerd met een klaar anker (dus zonder tros), terwijl het altijd gebruikelijk is geweest het Korps Mariniers te tooien met een onklaar anker (met tros). De reden om de toenmalige Jeeps van de Mariniersbrigade het uiterlijk te geven van een opgelapt tweezitter T-Fordje uit de twintiger jaren van de vorige eeuw, met stoompluimen wegens oververhitting van de motor, zal ook wel voor altijd in nevelen gehuld blijven. Misschien beschouwde Henk van Douwe dat voertuig in zijn jeugd als een droombezit en ontleende

hij daaraan de inspiratie om het Motortransportbataljon met een dergelijke uiting van kunst te vereren.

3.2 Met het Mobat op Oost-Java

Eind februari 1946 werden de mariniers van Mobat ingescheept op het MS *Nieuw-Amsterdam*, waarmee koers werd gezet naar Soerabaja. In de Nederlandse marinehaven van deze stad (Tandjong Perak) werd op 10 maart 1946 gedebarkeerd. Het grootste deel van Mobat werd ondergebracht in loodsden op het Marine-etablissement, terwijl Cie C gelegerd werd in Wonokromo naast de kampong van die naam aan de zuidpunt van Soerabaja.

Al direct werd Mobat ingeschakeld bij het transport van mariniers en militaire voorraden naar de diverse posten aan de demarcatielijn rondom de stad, die enkele dagen na de debarkatie werden overgenomen van eenheden van het Brits-Indische leger. Bekende namen van kampongs uit die dagen zijn o.a. Gedangan, Waroe, Krian en Grisee, waar de mariniers bijna een jaar in bamboe kamponghutjes verbleven en de wacht moesten houden, terwijl zij van daaruit bijna dagelijks patrouilles moesten lopen om de 'vijand' buiten Soerabaja en omgeving te houden. Aangezien er in die periode nauwelijks sprake was van openbaar vervoer werden de trucks van Mobat ook ingezet voor ander vervoer dan ravitaillering en aflossing van de troepen, bijvoorbeeld voor de dagelijkse watervoorziening.

3.3 De uitvinders van de 'Lintworm'

Het Motortransportbataljon bestond uit een stafcompagnie en drie truckcompagnieën. Tot de stafcie behoorde het administratieve personeel, waaronder de truckverdelers (dispatchers) die aanvragen voor vervoer van en voor de infanterie regelden.

Niek van Douwe geeft laatste instructies

Tot het materieel van deze cie behoorden 4 jeeps, waaronder een radiojeep voor communicatie met het hoofdkwartier van de Brigade, manschappenwagens en 2 aanhangers met watertanks. Voorts behoorden tot de stafcie twee mobiele werkplaatsen voor onderhoud en reparatie van de voertuigen. Een bijna permanente bezigheid daar was het plakken van banden, want dat waren toen zeer schaarse artikelen die veel te lijden hadden op de verwaarloosde wegen.

In deze werkplaatsen was men soms zeer inventief. Zo vervaardigde men onder leiding van de inventieve kapitein der mariniers Lindner een 'locomotief' bestaande uit twee met de kanten aan elkaar gekoppelde jeeps op stalen wielen evenals een 'lintworm', een lange open oplegger met dwarsbanken en een tentdak voor het vervoer van passagierende mariniers tussen Tandjong Perak en Wonokromo; deze wijken van de langgerekte stad Soerabaya lagen 11 km van elkaar. Dit extra lange en bijzondere transportmiddel mocht alleen worden bestuurd door sergeanten van het Mobat.

Iedere truckcie bestond uit 20 trucks, type M5, merk International. Deze vrachtwagens zagen er bijna net zo uit als de GMC-trucks, de standaard vrachtwagen van het Amerikaanse leger in Europa. Kenmerk van de M5-trucks was dat deze groter en zwaarder

waren (officieel 6-tonners i.p.v. 4-tonners zoals de GMC-trucks) en voorzien waren van open cabines en een soort tentdakje, dat te gebruiken was bij tropische regenbuien. Iedere truck was in de voorbumper voorzien van een liertje, waarmee het in noodgeval mogelijk was een truck zichzelf of een ander voertuig weer op het rechte pad te laten sleuren.

Tankval, 20 december 1948

Van de twintig trucks waren zes stuks voorzien van een statief achter de cabine met daarop een .50 mitrailleur, die bediend werd door een korporaal-schutter. Voorts behoorden tot een truckcie twee jeeps, elk uitgerust met een .30 mitrailleur; een jeep voor de luitenant-compagnies-commandant en een jeep voor de sergeant-colonne-commandant, welke functie de beide broers Van Douwe vervulden. Aangezien bij de Amerikaanse mariniers deze functie werd aangeduid met 'train commander', werd deze bij de Mariniersbrigade 'treincommandant' genoemd.

3.4 Wachtlopen en andere leuke klusjes

Tijdens de eerste Politie Actie, waarbij twee bataljons van de Mariniersbrigade geland werden op het strand van Pasir Poetih (Maleis voor 'wit strand') aan de noordkant van Oost-Java, waren de volbeladen trucks van het Mobat ingedeeld bij

drie colonnes; Cie A vervoerde manschappen en materiaal van de colonne naar Djember, Cie B naar Banjoewangi en Cie C naar Bondowoso. Reeds onderweg en na aankomst bij de opgegeven doelen werden de trucks met bijbehorend personeel toegewezen aan een groot aantal door de infanterie te bezetten buitenposten in een gebied, dat in oppervlakte overeenkwam met de helft van Nederland. In mindere mate was deze gespreide inzet van het wagenpark ook voorheen het geval, toen de Mariniersbrigade ondergebracht was in enkele kazernes in Soerabaja en verscheidene posten langs de demarcatielijn rondom deze stad. Hierdoor werd het Mobat als het ware versnipperd en kon het zich niet als een zelfstandige eenheid manifesteren.

Overall verspreid zijnde, genoten de chauffeurs van het Mobat niet het recht alleen maar bestuurder van een vrachtwagen of jeep te zijn. Ook zij moesten gewoon meedraaien in het schema van wachtlopen op een buitenpost.

Slaapwagens met wasgelegheid, 1946

Dat gold ook voor de koks en voor de hospikken en voor iedereen die tot de bemanning van een buitenpost behoorde, als hij geen ander nuttig werk moest doen: dag-in, dag-uit, twee uur op en vier uur af!

Maar de deskundigheid van de chauffeurs om 'op de weg te zitten' en gas te kunnen

geven had ook wel eens leuke klusjes of bijzondere opdrachten tot gevolg. Dit was onder andere het geval, toen de vijand zich grofstoffelijk te buiten ging aan het manipuleren van het irrigatiesysteem bij de stad Modjokerto door het doorgraven van dijken van irrigatiekanalen en het blokkeren van uitwateringssluizen. Tijdens een actie van de MARBRIG werd in Modjokerto een aantal tanks van het Republikeinse leger buitgemaakt. Dit waren oorspronkelijk tanks van het KNIL (Koninklijk Nederlands Indisch Leger), die door het Japanse leger in maart 1942 waren buitgemaakt. Deze werden in september 1945 door de TRI (Tentara Repoeblik Indonesia) in bezit genomen, maar werden later bij gevechten nooit ingezet. Chauffeurs van het Mobat mochten deze voertuigen, die als tank niet meer bruikbaar waren, op eigen kracht naar Soerabaja rijden.

Buitgemaakte tanks

3.5 Uit het oog geraakt en toch weer boven water

Het tonen van de vlag van Cie C van het Mobat, die op Malakka nog een eenheid symboliseerde, had op Oost-Java weinig zin. De compagnie was meestal opgedeeld in een kleine delen en dus niet meer als zodanig herkenbaar. Dit is waarschijnlijk de reden geweest dat de vlag tussen de plunje of in

een kist van 'een marinier' terecht is gekomen. Daardoor is de vlag geheel uit het oog geraakt. Zelfs bij reünies van veteranen van het Mobat kwam de vlag niet te voorschijn, totdat op 29 maart 2000 een reünie werd gehouden in de 'Kumpulan', het bekende ontmoetingspunt van veel Indië-veteranen in het Arnhemse Museum en Verzorgingstehuis Bronbeek. Daaraan werd ook deelgenomen door een oud-marinier van het Mobat, die kort na zijn thuisvaren naar Amerika was geëmigreerd en tot veler verrassing de vlag in zijn bezit bleek te hebben. Hij had dit relikwie al die jaren in een vergeten hoek opbergen en stond het

onmiddellijk af aan de maker. Het lag niet meer in de verwachting dat nogmaals een reünie van het Mobat zou worden georganiseerd. Daarom werd de vlag tijdens een reünie van oud-mariniers van de Mariniersbrigade in september 2002 - in de Van Ghent-kazerne in Rotterdam - officieel overgedragen aan een vroegere commandant van het Korps Mariniers, Generaal der Mariniers b.d. A.C. Lamers. Kort daarna werd de vlag aan het Mariniersmuseum geschonken en met dank toegevoegd aan de vele daar reeds aanwezige objecten uit de tijd van de Mariniersbrigade.

Voor u gelezen door H.G. Meijer

MOED EN DEUGD, RIDDERORDEN IN NEDERLAND

door J.A. van Zelm van Eldik. Uitgever.Walburgers, Zutphen 2003

In mijn handen ligt een cassette met daarin de mooiste twee boeken van mijn boekenkast, geschreven door de vroegere Secretaris van de Kanselarij der Nederlandse Orden, van 1948-1977, die na zijn pensionering in 1977 startte met de completering van een totaalstudie

over de Nederlandse Orden. Als hij dat dan eindelijk kan laten uitgeven in 2003 dan kan het niemand zijn ontgaan dat we te doen hebben met een auteur van ouder dan 90 jaar.

Doch wel de meest ervaren man in Nederland. Als die dan in zijn "Ten Geleide" een grote foto publiceert van Dr. W.F. Bax en die zijn leermeester noemt, dan zijn de verwachtingen wel erg hoog gespannen. Verder is de auteur een van de oprichters van onze vereniging. Kortom reden genoeg om zijn werk de volle aandacht te geven.

De titel van het boek "Moed en Deugd, ridderorden in Nederland" met als ondertitel: "De ontwikkeling van een eigen wereld binnen de Nederlandse samenleving" is een prachtige uitgave, met totaal 1007 bladzijden die vele boeken geheel of gedeeltelijk overbodig maakt. Het eerste deel start bij de Ridderlijke Orden, zoals de Orde van Floris V, uitgereikt in 1279 in de Ridderzaal, en gaat door met de Orden van het Koninkrijk Holland en de Militaire Willemsorde (1815) en de Orde van de Nederlandse Leeuw (1815). Het tweede deel begint met de Orde van Oranje Nassau (1892) en beschrijft tevens de beide Huisorden van ons Koningshuis evenals de Prinselijke Orde van de Gouden Ark.

Welk boek geeft zoveel kleurfoto's te zien van versierselen uit de periode 1806-1815? Deze illustraties zijn gefotografeerd in Paleis Het Loo, waarin het Museum van de Kanselarij der Nederlandse Orden is ondergebracht. De schrijver heeft een hoofdrol gespeeld als initiatiefnemer bij de stichting van dit museum, waarvan zijn echtgenote tot 1990 conservatrice was.

De bejaarde auteur en de meest ervaren onderzoeker in de faleristiek, die Nederland kent, wordt bijzonder gecomplimenteerd met een unieke uitgave, waarvoor hij in ieder geval 40 jaar lang speurwerk heeft verricht. We zullen deze uitgave koesteren en gebruiken en zullen het snel onbegrijpelijk vinden hoe we zonder deze uitgave faleristiek konden bedrijven. De naam J.A. van Zelm van Eldik zal voor ons voortleven, en de enige kritiek die ik heb is dat zijn portret niet werd opgenomen in deze uitzonderlijke uitgave, waarvoor onze felicitaties ook naar de Uitgevermaatschappij De Walburgers te Zutphen gaan. De twee boeken, ISBN 90.5730.213.6, zijn prachtig gebonden in een rode band met goud opdruk en zitten in een cassette van hetzelfde materiaal. De winkelprijs van € 149 is hoog maar de boeken zijn het geld dik waard, gezien het alternatief: een boekenkast vol met antiquarische boeken, waarbij veel informatie ontbreekt.

Wie deze uitgave niet aanschaft haakt mijn inziens af om serieus faleristiek te bedrijven!

(aanvulling door Wil.Zaagman)

Van dezelfde auteur verschijnt binnenkort Eretekenen vanaf 1816 toegekend in het voormalige Nederlands-Indië, zowel bij Koninklijk als bij Gouvernementsbesluit.

Dit werk, dat ca. 150 pagina's tekst omvat, is grotendeels gebaseerd op informatie uit het Nationaal Archief te 's-Gravenhage. Verder zijn enige illustraties (in zwart/wit) opgenomen, waaronder foto's uit de collectie van het Indonesische Nationaal Museum in Jakarta. Het is naar de mening van de auteur wellicht het best te zien als een bescheiden aanvulling op eerdere numismatische werken, van bijvoorbeeld Dirks, Roest en Zwierzina.

Het boek is te verkrijgen door overboeking van € 30,- op postgirorekening 23 40 10 ten name van J.A. van Zelm van Eldik te 's-Gravenhage. Na gereedkomen zal u dan een exemplaar worden toegezonden.

---

door R.A. Schimmel

(NIEUWE) BOEKEN OP HET GEBIED VAN DE MILITAIRE MUZIEK

Nu de Nederlandse militaire muziek zich in een neerwaartse spiraal bevindt door het voorgenomen opheffen van een aantal landmachtorkesten uit bezuinigingsoverwegingen, zijn er gelukkig weer twee nieuwe uitgaven verschenen die het verleden op militair-muzikaal gebied vastleggen.

Voor ik aan een korte bespreking daarvan begin, geef ik eerst een overzicht van de reeds bestaande publicaties op dat zelfde gebied.

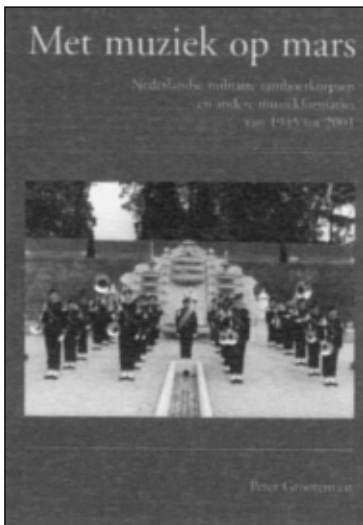
1. **De Nederlandse militaire muziek**, *R.van Yperen*, uitgave van Dishoeck, Bussum 1966
2. **Van trompetters en tamboers, vier eeuwen militaire muziek**, *Drs.R.H.P. Gooren*, uitgave Sectie Militaire Geschiedenis Koninklijke Landmacht, 's-Gravenhage 1994
3. **Een en ander uit de geschiedenis der Militaire Muziek**, *Wouter Hutschenruyter*, uitgave Lispet, Bussum zonder jaartal (beginjaren dertig)
4. **De Koninklijke Militaire Kapel (1876-1926) en het Muziekkorps van de Grenadiers**

- en Jagers (1829 -1 876), *Historische Schets, C.L.Boer*, 's-Gravenhage 1926
5. *Turf in je ransel, 100 jaar Koninklijke Militaire Kapel, Lambrecht den Haan*, uitgave van Holkema en Warendorf 1976
  6. *Marinierskapel der Koninklijke Marine 50 jaar toonaangevend, Willem Geneste*, uitgave Mariniers kapel, Rotterdam 1995
  7. *Kapel van de Koninklijke Luchtmacht, jubileum 50 jaar*, uitgave 2001 (met CD)
  8. *De Johan Willem Friso Kapel, A.E.S.de Mol Moncourt*, uitgave Gemeentearchief Assen, 1994
  9. *Een eeuw Geniemuziek, A.Pvan Dijk*, Stichting FKG der Genie, Vught 1988
  10. *Afscheid van het Zesde, John Simons*, uitgave Brabantia Nostra, Breda 1984
  11. *Themanummer Fanfarekorps der Limburgse Jagers in De Limburgse Jager, jaargang 1995-01*, Maastricht mei 1995
  12. *De Koninklijke Marechaussee, daar zit muziek in: van Drumband naar Trompetterkorps (1950-1982), J.Rump*, Museumbrochure nr.12, Stichting Vrienden van het Marechausseemuseum, 1998
  13. *Marschen en Marschmuziek in het Nederlandse Leger der achttiende eeuw, J.W. Enschedé*, Frederik Muller en Co. Amsterdam 1898
  14. *Taptoe Delft, Mr E. Elias e.a.*, uitgave Bruna en Zoon, Utrecht z.j.
  15. *Mensen en muziek in Arnhem, over en om tien jaar NATO Taptoe, J.W.Kessels*, Stichting NATO Taptoe Arnhem 1967.
  16. *Marine muziek, C.B.Nicolas*, Marineblad 8, jaargang 81 van december 1971, blz.1043-1096

Deze lijst kan nu worden aangevuld met de volgende twee boeken:

gelezen door R.A. Schimmel

17. *Met muziek op mars, Nederlandse militaire tamboerkorpsen en andere muziekformaties van 1945 tot heden, Peter Grootemaat*, uitgave Europese Bibliotheek, Zaltbommel 2003, ISBN 90-288-3551-2

De auteur heeft een werkelijk gigantische arbeid verricht om gegevens over een zeer groot aantal tamboerkorpsen gegevens te verzamelen omtrent samenstelling, oprichting en opheffing, uniforme ring, uitvoeringen, dirigenten en tamboer-maitres, voor het onderdeel gebruikelijke marsen en liederen voor zover bekend, en dat alles verlicht met foto's van de besproken formaties in zwart/wit. Hier is een stuk militair-muzikale geschiedenis vastgelegd waarvan anders ongetwijfeld veel verloren zou zijn gegaan.

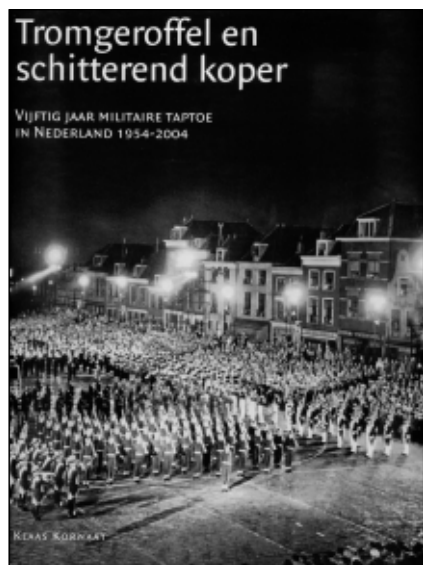
Het boek vangt aan met een introductie van Prins Bernhard en een voorwoord van de auteur, in hoofdstuk 1 doet uw recensent een en ander over de geschiedenis van de tamboerkorpsen en militaire muziekkorpsen in het algemeen uit de doeken, en in de volgende hoofdstukken komen achtereenvolgens aan de orde de Koninklijke

Marine, de Koninklijke Landmacht Infanterie, de Koninklijke Landmacht Artillerie en Cavalerie, de Koninklijke Landmacht overige, de Koninklijke Luchtmacht, het Korps Nationale Reserve, de Reüniefformaties en de taptoe. Als bijlagen zijn toegevoegd overzichten van de maitres, de directeuren en kapelmeesters, de bij de diverse onderdelen gebruikelijke marsen en Nederlandse militaire marsen algemeen, de gebruikte muziekinstrumenten en de garnizoensplaatsen. In Totaal 224 bladzijden

Al met al een uiterst compleet boek dat een must is voor de liefhebber van de militaire muziek.

en, *gelezen door Wil Zaagman jr,*

18. **Tromgeroffel en schitterend koper, vijftig jaar militaire taptoe in Nederland 1954 - 2004**, Klaas Kornaat, 144 Pagina's, ruim 300 foto's en tekeningen, gebonden, ISBN 90 70793 20 2, prijs € 27,50, uitgave Legermuseum Delft. Te verkrijgen bij het museum, maar vast ook wel via de reguliere boekhandel.

Laat ik eens beginnen met mijn conclusie: een mooi boek. Wat zeg ik: een heel mooi boek. Prachtige foto's, goed geschreven teksten, waarbij ook kritische noten niet worden geschuwd.

Het verschijnsel taptoe wordt besproken door ons medelid Thijs van Leeuwen, waarna de auteur in zes hoofdstukken de aanleiding tot en de geschiedenis van de Nederlandse militaire taptoe in de afgelopen halve eeuw beschrijft. Delft, Breda, en (zij het heel kort) de NATO-taptoe in Arnhem. Niet alleen wat in het licht van de schijnwerpers gebeurt, en de hotemetoten die zich daarin een plekje verworven hebben, maar ook de mensen achter de schijnwerpers en de coulissen. Niet slechts de show, ook het promotiemateriaal voor en de tegenstanders van de taptoe komen aan bod.

Hoewel ik de prijs van het boek aan de hoge kant vind (dat komt waarschijnlijk doordat ik nog steeds omreken naar guldens), kan en wil ik het iedereen

aanraden. Het is nu eenmaal een ontzettend leuk en keurig uitgevoerd boek. Wat mij betreft "verplichte kost" voor iedereen die geïnteresseerd is in de militaire muziek. Zeker nu er steeds minder militaire muziek overblijft om van te genieten ...

Woord vooraf van de auteur

Het hierna volgende artikel gaat niet over de Slag in de Javazee, noch over de Counter-air operatie van de geallieerde luchtmacht op Java in de tweede helft van februari 1942. Doelstelling van het artikel is het geven van inzicht in de samenwerking tussen de geallieerde marine- en de geallieerde luchtmacht op 27 februari 1942, de dag van de Slag in de Javazee, een cruciale dag in de periode direct voorafgaand aan de Japanse invasie van Java. Het inzicht in de luchtsteun voor schout-bij-nacht Doorman, direct voorafgaand aan en tijdens bedoelde slag, is nogal gekleurd door hetgeen luitenant-admiraal b.d. Helfrich hierover in 1950 in zijn memoires heeft geschreven. Helaas bevat diens tekst de nodige onjuistheden, waardoor zich bij velen (inbegrepen de nodige historici) het onjuiste beeld heeft vastgezet dat Doorman niet of nauwelijks luchtsteun kreeg. Centrale vraag van dit artikel is: hoe omvangrijk en hoe effectief was de luchtsteun op 27 februari 1942?

dr. P.C. Boer

JOINT-OPTREDEN VAN DE GEALLIEERDE (COMBINED) LUCHT- EN MARINESTRIJDKRACHTEN OP 26 EN 27 FEBRUARI 1942

De luchtsteun voor Doorman voorafgaand aan en tijdens de slag in de Javazee

© dr. P.C. Boer

Inleiding

Medio januari 1942 werden op Java enkele geallieerde hoofdkwartieren gevormd, die ressorteerden onder het overkoepelende ABDA-Command of ABDACOM, destijds meestal aangeduid als *Unified Command*. ABDA stond voor American, British, Dutch, Australian. Dit geallieerde *joint combined headquarters* met personeel uit alle ABDALanden en van alle krijgsmacht delen, het eerste in zijn soort, had als *Supreme Commander* (tegenwoordig *Joint Forces Commander of Theatre Commander*) de Britse generaal Sir Archibald Wavell. Wavell werd formeel aangestuurd door de *Combined Chiefs of Staff* in Washington, maar had in feite twee bazen, de Britse en de Amerikaanse chefs van staven. Het geallieerde bevelsgebied omvatte oorspronkelijk de Filippijnen, Birma, Malakka en Singapore, Nederlands-Indië en het noorden van Australië. Na 20 februari 1942 bestond het

uit niet veel meer dan Java, enkele nog niet bezette delen van de Indische archipel (zoals het noorden van Sumatra), het noorden van Australië, het nog niet bezette deel van de Filippijnen (waar de achterhoedegevechten echter geheel buiten ABDACOM om werden gevoerd) en Birma. Dit laatste deel van het bevelsgebied werd op 21 februari 1942 overgeheveld naar het Britse *India Command*.

Wavell meende op grond van analyses van de Japanse opmars en gegevens uit inlichtingenkanalen, dat Java na de val van Zuid-Sumatra (16 februari 1942) onhoudbaar was. Hij adviseerde Java niet verder te versterken, behoudens met wat al onderweg was. Op 19 en 20 februari 1942 volgden nieuwe en gevoelige tegenslagen. De Japanners bezetten Bali, voerden een zware luchtaanval uit op Darwin in het noorden van Australië en landden op Timor. Nieuwe

instructies van de *Combined Chiefs of Staff* volgden op 22 februari 1942. Wavell zelf kreeg opdracht zich naar India te begeven en daar de functie van *Commander-in-Chief India* op zich te nemen. Zijn ABDACOM-hoofdkwartier werd op 23 en 24 februari ontruimd en alleen enkele specifieke afdelingen zoals het *Combined Operations and Intelligence Center* (COIC) bleven, zij het in afgeslankte vorm, bestaan⁽¹⁾.

De geallieerde commandostructuur bleef verder zoals ze was, maar kreeg nu Nederlanders op alle topfuncties en het overkoepelend algemeen hoofdkwartier ABDACOM werd (op 25 februari) opgeheven. De legercommandant KNIL, luitenant-generaal H. ter Poorten, was al commandant van de geallieerde landstrijdkrachten en werd nu tevens *Commander-in-Chief ABDA Area*. Hij breidde daartoe zijn eigen hoofdkwartier, het Algemeen Hoofdkwartier (AHK), uit met enig Nederlands personeel en kleine aantallen geallieerde specialisten en verbindingsofficieren afkomstig van *Unified Command*. Het geallieerde marinehoofdkwartier ABDA-FLOAT had ook een Nederlander als commanderend vlagofficier, de Commandant der Zeemacht in Nederlands-Indië vice-admiraal C.E.L. Helfrich. Die bleef als voornaamste strijdmacht de beschikking houden over de zogenaamde *Combined Striking Force*, een geallieerd eskader bestaande uit Amerikaanse, Britse, Australische en Nederlandse kruisers en torpedootjagers. Dit eskader was overigens om logistieke redenen tijdelijk verdeeld over Tandjong Priok (*de Western Striking Force*) en Soerabaja (*de Eastern Striking Force*) en werd op 26 februari 1942 weer grotendeels tot één eskader te Soerabaja gecombineerd. Eskadercommandant was schout-bij-nacht K.W.F.M. Doorman⁽²⁾.

Het geallieerde luchtmachthoofdkwartier

ABDA-AIR, meestal kortweg aangeduid als ABDAIR, werd herdoopt tot *Java Air Command* (JAC) en in de avond van 22 februari 1942 nam de commandant van het Wapen der Militaire Luchtvaart (ML) van het Koninklijk Nederlands-Indisch Leger (KNIL), generaal-majoor L.H. van Oyen, het commando over van *air-marshal* Sir Richard Peirse van de Royal Air Force (RAF). Onder het vergeleken met ABDAIR veel kleinere JAC vielen drie ondergeschikte hoofdkwartieren, het Brits/Australische BRITAIR en het Commando ML in West-Java en het Amerikaanse *East Group* (*EasGroup*) in Oost-Java. Deze hoofdkwartieren stuurden de squadrons en afdelingen gevechtsvliegtuigen aan. Verder vielen onder JAC de staf *Reconnaissance Group* (*RecGroup*), een klein stafje dat de vliegtuigen van de Marineluchtvaartdienst (MLD), de RAF, de U.S. Navy en de RAAF in het operatiegebied overkoepelde, de Commando's Luchtverdediging Batavia, Bandoeng en Soerabaja en alle luchtdoelartillerie eenheden van het KNIL en het Britse leger. Ook het COIC kwam onder Van Oyen te ressorteren⁽³⁾.

JAC, BRITAIR en COIC waren ondergebracht in één gebouw, het complex van de KMA in Bandoeng, gelegen aan de oostrand van noord-Bandoeng en een paar kilometer van het aan de noordrand van de stad gelegen ontruimde complex van de Technische Hoogeschool Bandoeng, waar het AHK en ABDA-FLOAT waren gevestigd. De hoofdkwartieren waren voor die tijd modern georganiseerd en ook de operationele ondersteuning van de marine- en de landstrijdkrachten door JAC was goed geregeld. Zo bestonden er moderne, aan de Britse ervaringen opgedaan bij de strijd om noord-Afrika ontleende, procedures voor het aanvragen en verlenen van luchtsteun. De beschikbare militaire middelen waren weliswaar gering, de Nederlanders weiger-

den het hoofd op voorhand in de schoot te leggen⁽⁴⁾.

Door JAC werden vanaf 18 februari 1942 een tweetal bombardementscampagnes gevoerd, een tegen Japanse doelen in Zuid-Sumatra en te Banka vanuit West-Java en een tegen Japanse doelen te (voornamelijk) Bali vanuit Oost-Java. Door middel van deze campagnes probeerde men nog wat tijdsruimte te creëren waarin Java versterkt kon worden met Amerikaanse en Britse jachtvliegtuigen. Hoe langer het de Japanners zou kosten om boven Java het luchtoverwicht te verkrijgen, hoe groter de kans om een invasie nog af te wenden. Het geallieerde vlooteskader zou worden ingezet zodra Japanse invasievloten zouden zijn verkend. Op 25 februari 1942 was dit het geval en ontdekte een vliegboot van *Rec-Group* op de rede van Balikpapan (Oost-Borneo) de eerste Japanse invasievloot.

Die had ongetwijfeld Oost-Java als bestemming⁽⁵⁾.

Er werden te Bandoeng op 25 februari 1942 tal van maatregelen getroffen. Besloten werd het geallieerde vlooteskader direct te concentreren te Soerabaja voor het doen van een aanval en zoveel mogelijk jachtvliegtuigen uit West-Java over te plaatsen naar Ngoro in Oost-Java voor de bescherming van de *Combined Striking Force*. Te Ngoro, ten zuidoosten van Blimbing, was het Amerikaanse *17 Pursuit Squadron* (17 PS) gestationeerd, dat echter op 25 februari over nog maar acht inzetbare Curtiss P-40 jachtvliegtuigen beschikte. De eerste drie toestellen, Brewster 339 jagers van afdeling 1-Vl.G.V van de ML, vertrokken nog dezelfde dag en kwamen in de late middag van 25 februari aan te Ngoro. Een dag later, tussen 14.00 uur en 16.00 uur, arriveerden nog drie Brewster-jagers van de afdelingen 1- en 2-Vl.G.V en zes Hawker Hurricanes van afdeling 2-Vl.G.IV van de ML. Laatstebedoel-

de toestellen waren echter voorlopig niet operationeel inzetbaar. Een zevende *Hurricane* kwam op 27 februari naar Ngoro⁽⁶⁾.

Brewster Buffalo. Foto IMH / SLH.

De luchtbescherming voor Doorman krijgt vorm (26 februari 1942)

Op 26 februari 1942 bevond de *Eastern Striking Force* zich overdag in de marinehaven te Soerabaja voor het laden van olie. De uit West-Java naar Soerabaja gezonden oorlogsschepen (twee kruisers en drie torpedobootjagers) kwamen in het begin van de middag aan, waarna er weer één *Combined Striking Force* beschikbaar was bestaande uit vijf kruisers en negen torpedobootjagers. De veertien schepen van het eskader vertrokken pas in de vroege avond weer uit Soerabaja, voor het uitvoeren van een zoekslag.

Dat het eskader in de haven kwetsbaar was voor luchtaanvallen bleek in de ochtend. Om 09.30 uur startten negen Amerikaanse P-40 jachtvliegtuigen en de drie als eerste aangekomen Brewsters van de ML voor het onderscheppen van een Japanse formatie die Soerabaja naderde. De vliegers stonden vanaf 05.00 uur op stand-by en zaten onder de vleugels van hun jagers te wachten op een telefonische opdracht om te starten. Het ging bij het alarm om 26 Mitsubishi G4M-bommenwerpers met een escorte van acht Mitsubishi Navy O-jagers die op ongeveer

9.000 meter hoogte vlogen, een hoogte onbereikbaar voor de geallieerde jachtvliegtuigen. Het plafond van de P-40's was ongeveer 7.500 meter, dat van de Brewsters rond de 8.000 meter.

De drie ML-toestellen werden gevlogen door Elt vl H.H.J. Simons, Vdg vl wnr B. Wink en Sgt vl G. van Haarlem. De patrouille (zonder eigen grondpersoneel gedetacheerd bij 17 PS) was nog niet helemaal operationeel omdat vanuit Madioen nog extra 7,7 mm munitie moest worden opgevoerd, alsook enige zaken nodig bij het vliegtuigonderhoud die bij 17 PS niet voorhanden waren⁽⁷⁾.

De Japanse bommenwerpers bleven hoog en wierpen hun bommen af door een gat in de bewolking. De nauwkeurigheid liet te wensen over en vrijwel alle bommen kwamen zonder iets te raken in het water terecht. Luitenant W.J. Hennon (17 PS) wist wat later op lagere hoogte een tweetal Japanse jagers te verrassen en claimde er een als neergeschoten. Om 11.15 landden de laatste jachtvliegtuigen weer op Ngoro⁽⁸⁾. De G4M-bommenwerpers behoorden tot de *Kanoya Kokutai* (Kanoya-vliegtuiggroep), die net uit Kendari II (Oost-Celebes) naar Makassar (zuidwest-Celebes) was verplaatst om aan het luchtoffensief tegen Oost-Java te kunnen meedoen. De acht escorterende *Navy O's* kwamen uit Bali⁽⁹⁾.

In de middag werden de Brewsters om ongeveer 16.45 uur opnieuw ingezet. Inmiddels waren in totaal zes van deze jachtvliegtuigen bij 17 PS ingedeeld. Een patrouille bestaande uit twee Brewsters, en met als vliegers Elt vl G.J. de Haas en Sgt vl G.M. Bruggink, vloog een zeeverkenning noord van Soerabaja voorafgaande aan het uitvaren van de *Combined Striking Force*. De andere vier Brewsters stonden voor eventuele stand-by. Er werd tijdens de ander-

half uur durende missie echter niets gevonden⁽¹⁰⁾.

Nachtelijke planning in Bandoeng

In de avond van 26 februari 1942 waarschuwde de afdeling *Intelligence* van het AHK en het COIC, op basis van waarschijnlijk afgeluisterd Japans radioverkeer en de posities van de verkende Japanse schepen, voor een mogelijke invasie van Java de volgende ochtend vroeg. Bij ABDA-FLOAT ging men uit van een mogelijke zeeslag in de nacht van 26 februari. In de ochtend van 26 februari was door een Dornier-vliegboot van de MLD in het zuidelijke deel van Straat Makassar een Japanse transportvloot ontdekt die kennelijk op weg was naar Oost-Java. In het westen leverden de verkenningen op deze dag nog geen meldingen op van een invasievloot, maar had een *Catalina*-vliegboot van de MLD wel scheepsbewegingen geconstateerd in Straat Karimata. Details ontbraken door het slechte zicht. Een bemanning van een Britse *Blenheim*-bommenwerper, die terugkeerde van een aanval op Muntok (Banka), zag verder rond 10.30 uur een konvooi op ongeveer 100 mijl (180 km) ten noorden van St. Nicolaaspunt (de noordoostelijke toegang tot Straat Soenda). Dit voer echter een noordelijke koers (345 graden) en bestond inclusief escorte uit hooguit twintig schepen. De acute dreiging kwam, zo concludeerde men in Bandoeng, nog steeds uit het oosten⁽¹¹⁾.

In de nacht van 26 op 27 februari 1942 vonden noch de vliegboten van RecGroup van JAC, noch de oorlogsschepen van de *Combined Striking Force* en het restant van de *Western Striking Force*, drie kruisers en twee torpedobootjagers, enig spoor van de Japanse invasievloten. De *Operations Staff* van JAC had een drukke nacht. De grotendeels Brits-Nederlandse staf (waartoe ook een officier van de Marinelucht-

vaartdienst behoorde) plande een aantal missies voor het geval dat een Japanse invasie van Java al de komende ochtend zou plaatsvinden en zowel in West-Java als in Oost-Java stond de bommenwerpervloot gereed om bij zonsopkomst te kunnen worden ingezet. Er werden echter ook enkele missies naar Palembang (Zuid-Sumatra) en vliegveld Den Pasar op Bali gepland. Tevens werd de eventuele verplaatsing voorbereid van een deel van de bommenwerpervloot in het westen naar Oost-Java⁽¹²⁾.

Gedurende de nacht was er contact tussen stafofficieren van JAC en van ABDA-FLOAT om de inzet van de respectievelijke strijdkrachten te coördineren. De Commandant Marine Soerabaja vroeg in de avond van 26 februari via ABDA-FLOAT luchtsteun aan ten behoeve van de *Combined Striking Force* voor de volgende dag. Deze aanvraag werd bij ABDA-FLOAT verder uitgewerkt en gecombineerd met andere behoeftstellingen waarna er, conform de bestaande procedures, één aanvraag door tussenkomst van het AHK naar JAC ging. De planning was echter lastig door een gebrek aan verkenningresultaten⁽¹³⁾.

Rond 02.00 uur werd in de hoofdkwartieren te Bandoeng geconcludeerd dat zich bij Banka of Billiton nog geen Japanse vloot bevond. De *Catalina* van de MLD die onder andere Straat Banka verkende, had in de avond van 26 februari om 23.00 uur een verkenningrapport gestuurd en had weliswaar enkele schepen ontdekt, maar geen konvooi. De oorlogsschepen van het restant van de *Western Striking Force* zochten in het zeegebied ten zuiden van Banka en Billiton. Volgens de eerste berichten waren geen vijandelijke schepen gevonden. Een tweetal *Catalina's* van de RAF, die vanuit Tjilatjap verkenden, wisten ook al geen spoor te vinden van de Japanse vlootoperatie zuid van Java, waarvoor eveneens in de avond

Ruyter, mei 1936. Foto IMH / SLH.

van 26 februari door de afdeling *Intelligence* van het AHK was gewaarschuwd⁽¹⁴⁾.

JAC besloot om een tweetal geplande missies naar Palembang uit te sturen (in het hierna volgende niet verder beschreven) en een deel van de overige bommenwerpers in het westen voorlopig vanaf 05.00 uur standby te houden. Met betrekking tot de situatie in het oosten was men nog voorzichtiger. Dat er een invasievloot Oost-Java naderde was zeker, deze vloot was in de late ochtend van 26 februari in het zuidelijk deel van Straat Makassar verkend. Conform de luchtsteunaanvraag van ABDA-FLOAT ging in de avond van 26 februari een order uit naar *East Group*, met de opdracht een zware bommenwerper een verkenning naar de Japanse invasievloot uit te laten voeren. Het vorenstaande om de beperkte capaciteit van *RecGroup* in het oosten aan te vullen. De Consolidated LB-30 startte kort voor middernacht van Djokjakarta. Vanaf zonsopgang zouden de verkenningactiviteiten verder worden geïntensifieerd door nog meer bommenwerpers in te zetten. In het westen een beperkt aantal, maar in het oosten zouden alle inzetbare Amerikaanse zware bommenwerpers gewapende verkenningen uitvoeren⁽¹⁵⁾.

In de vroege ochtend van 27 februari 1942 werd bij JAC en de andere geallieerde hoofd-

kwartieren te Bandoeng geconcludeerd dat de komst van de Japanners kennelijk een dag te vroeg was geschat. Maar dat ze er (in ieder geval in het oosten) aankwamen, was zeker. Het AHK achtte op goede gronden gelijktijdige landingen in zowel West-Java als Oost-Java het meest waarschijnlijk, maar er ontstond langzaam enige hoop dat de Japanners wellicht toch eerst alleen Oost-Java zouden aangrijpen en pas op een iets later tijdstip West-Java. Dat zou de gelegenheid bieden de *Combined Striking Force* eerst in het oosten en vervolgens nog een keer in het westen in te zetten⁽¹⁶⁾.

De beschikbaarheid van jachtvliegtuigen

In de zeer vroege ochtend van 27 februari 1942 werd vanuit de afdeling Operaties van het AHK namens de legercommandant opdracht aan JAC gegeven om alle daartoe geschikte jachtvliegtuigen in te zetten voor de bescherming van de **Combined Striking Force**. De bescherming van het geallieerde eskader kreeg prioriteit boven de luchtverdediging. Bij de staf van JAC kwam de order aanvankelijk wat vreemd over, want er was kort tevoren en in goed overleg met stafofficieren van ABDA-FLOAT een missieplanning voor de komende dag uitgewerkt. Ook over de luchtsteun voor schout-bij-nacht Doorman, de commandant van het geallieerde eskader, waren afspraken gemaakt.

Vice-admiraal Helfrich (commanderend vlagofficier ABDA-FLOAT) wist dat Doorman die nacht met het geallieerde eskader een zoekslag uitvoerde, maar hij had ten tijde van het afronden van de planning geen idee waar Doorman zich precies bevond en ook wist hij niet hoever de *Combined Striking Force* tijdens het uitvoeren van de zoekslag naar het westen zou opstomen. Ook als de Japanse vloot niet zou worden gevonden, dan zou Doorman wellicht doorvaren naar Tandjong Priok. Helfrich

vroeg via de legercommandant daarom om (nog) meer steun van JAC.

In overleg tussen het AHK en JAC werd vervolgens afgesproken dat te Ngoro (Oost-Java) alle inzetbare Amerikaanse P-40's van 17 *Pursuit Squadron* en de bij dit squadron gedetacheerde Brewster-jagers van de ML (zestien toestellen in totaal) en te Andir (West-Java) alle Brewster-jagers van de afdelingen 1- en 2-Vl.G.V (acht toestellen) vanaf 05.00 uur op permanente basis beschikbaar zouden zijn voor de bescherming van de oorlogsschepen bij operaties voor de noordkust van Java. De inzet van de jachtvliegtuigen te Ngoro was al gepland, maar daar kwam nu dus de inzet van jachtvliegtuigen van Andir bij. De Brewsters te Ngoro, en zo nodig die te Andir, zouden (het vliegbereik van de Brewster 339 jager was aanzienlijk groter dan dat van de Curtiss P-40) met elkaar aflossende patrouilles van twee toestellen, beschermingsvluchten boven het geallieerde eskader uitvoeren. Voornaamste taak bij dit laatste was het opvangen van eventuele Japanse verkenningsvliegtuigen⁽¹⁷⁾.

Overigens ging het bij de in totaal veertien Brewsters en tien P-40's inderdaad om alle operationele jachtvliegtuigen van de ML en de *United States Army Air Force* (USAAF) in Java. De verder aanwezige *Hurricanes* van de RAF en de ML waren vanwege hun relatief geringe vliegbereik ongeschikt en de jagers van dit type van de ML waren bovendien nog niet volledig operationeel. Verder beschikte de ML over enkele Curtiss-Wright CW-21B jachtvliegtuigen, maar die waren in groot onderhoud en hadden overigens ook een te beperkt vliegbereik. De *Hurricanes* van de RAF konden wel de bescherming van Tandjong Priok voor hun rekening nemen als daar oorlogsschepen zouden binnenlopen⁽¹⁸⁾.

Rond 06.00 uur stond vast dat er geen

sprake was van een Japanse vlootoperatie ten zuiden van West-Java, maar begon zich in dit zeegebied toch een drama af te tekenen. De vliegtuigender *Langley*, met een lading van 32 gevechtssklare Curtiss P-40 jachtvliegtuigen en het bijbehorende personeel, was niet volgens plan aangekomen te Tjilatjap, de haven aan de zuidkust van West-Java. Bij deze P-40's ging het om twee complete squadrons van de USAAF die te Tjisaoek (West-Java) gestationeerd zouden worden (zie hierna)⁽¹⁹⁾.

De beschikbaarheid van bommenwerpers en vliegboten

Door onder andere het (na langdurige reparaties) weer gereed komen van enkele Britse *Blenheim*-bommenwerpers, was op 27 februari in West-Java sprake van een toename van het aantal inzetbare bommenwerpers van veertien tot twintig. De RAF beschikte te Kalidjati ook over nog drie verouderde *Blenheim Mark I*-bommenwerpers die niet volledig operationeel bruikbaar waren, en daardoor niet in de sterktes werden vermeld, maar die wel konden worden ingezet voor de uitvoering van nachtbombardementen. Ook 36 Squadron RAF te Tjikampek, met tien *Vildebeest* en *Albacore* lichte bommenwerpers, werd niet vermeld, maar was met de volledige sterkte inzetbaar voor nachtmissies tegen een invasievloot. Het bleef echter gaan om maar geringe aantallen, restanten van eerdere strijd. Er werden op 27 februari uiteindelijk geen bommenwerpers van het westen naar Oost-Java verplaatst. Pas in de vroege ochtend van 28 februari 1942 werd besloten (alleen) 36

Squadron te verplaatsen naar Madioen (Oost-Java).

De status van de verschillende eenheden in West-Java was op 27 februari 1942 om 05.00 uur als volgt⁽²⁰⁾.

Onderdeel	Ingedaald	Type	Basis	Inzetbaar
84 Sq RAF	16	Blenheim	Kalidjati	7
1 Sq RAAF	11	Hudson	Kalidjati	2
VI.G.I/II	7	Glenn Martin	Kalidjati	6
VI.G.III	4	Glenn Martin	Tjisaoek	2
VI.G.III	5	Glenn Martin	Andir	3
Totaal	43			20

In Oost-Java beschikte de Amerikaanse *East Group* te Malang, Madioen en Djokjakarta over slechts zeven inzetbare zware bommenwerpers (zes Boeing B-17's en een Consolidated LB-30 *Liberator*) en vier Douglas A-24 lichte (duik)bommenwerpers. Hierbij moet wel worden bedacht dat de B-17's en LB-30's een aanzienlijk grotere capaciteit vertegenwoordigden dan de Britse, Australische en Nederlands-Indische bommenwerpers in het westen. Kon een Amerikaanse zware bommenwerper met acht 300 kg-bommen worden bewapend (2.400 kg per toestel), bij een Glenn Martin van de ML pasten slechts drie van dit type bommen in het bommenruim (900 kg per toestel), terwijl de Engelse Bristol *Blenheim*-bommenwerpers en de Amerikaanse Lockheed *Hudsons* van het Australische squadron, lichte bommenwerpers waren en slechts een bommenlast van 450 kg konden meevoeren.

De beschikbaarheid van vliegboten was op 27 februari 1942 eveneens erg beperkt. Te Morokrengangan, het marinevliegveld van Soerabaja (Oost-Java), en enkele schuilplaatsen in de omgeving van Soera-

baja bevonden zich de navolgende onderdelen.

Patrol Wing 10 (U.S. Navy): drie ingedeelde Consolidated PBY-4 en PBY-5 *Catalina's*, waarvan twee inzetbaar.

Groep Vliegtuigen 6: drie ingedeelde Dornier Do-24K's, waarvan geen inzetbaar (bemanningen op rust gesteld).

Groep Vliegtuigen 7: vier Dornier Do-24K's, deze groep was echter niet beschikbaar voor operaties omdat de vliegboten nog in groot onderhoud waren.

Groep Vliegtuigen 17: drie ingedeelde Consolidated PBY-5 *Catalina's*, waarvan twee inzetbaar.

Verkenningen door bommenwerpers in het westen

Vliegboten van *RecGroup* vlogen niet alleen in de nachturen, maar ook gedurende de dag zeeverkenningen. Een van de vliegboten die tot zonsopkomst (vanuit Tandjong Priok) was ingezet, de Y-63 Groep Vliegtuigen 2 van de MLD die onder andere Straat Banka verkende, raakte vermist. Een tweede verkenning rapport werd niet meer van de bemanning ontvangen⁽²¹⁾. Vanaf zonsopgang namen in het westen ook een aantal bommenwerpers deel aan de verkenning-inspanning. Een patrouille van drie Glenn Martins en twee individueel ingezette *Hudsons* vlogen in de ochtend van 27 februari vanuit Kalidjati zeeverkenningen boven het westelijk deel van de Java Zee tot net ten zuiden van Banka en Billiton, maar vonden behalve een der *Hudsons* geen vijandelijke activiteit.

Een *Hudson* gevlogen door Flg Off H.H. Siddell ontdekte bij toeval en temidden van zeer slecht weer een klein Japans konvooi op 50 mijl (90 km) zuid van de zuidoostpunt van Banka. Dit voer een noord-oostelijke koers. Het kon wel en het kon niet een deel zijn van een invasievloot bestemd

voor West-Java. De bommenwerper werd beschoten, maar ontsnapte licht beschadigd in de bewolking⁽²²⁾.

In de eerste helft van de middag werden vanuit Kalidjati een tweetal verkenningen (zonder bommen) gevlogen naar vliegveld P I, het vroegere civiele vliegveld ten noorden van de stad Palembang, respectievelijk vliegveld P II, het midden in de jungle gelegen militaire vliegveld ten zuidwesten van de stad. De bemanning van Flt Lt J.V.C. Wyllie ontdekte in een *Blenheim* van 84 Squadron op P II een dertigtal geparkeerde bommenwerpers, zag nergens vijandelijke jagers en mitrailleurde vervolgens de aan beide zijden van de startbaan opgestelde vliegtuigen. De Japanners waren verrast; teruggeschoten werd er niet toen de *Blenheim* op hoge snelheid laag over P II zijn run maakte⁽²³⁾.

Een Glenn Martin van afdeling 1-VI.G.II gevlogen door Tlt vl wnr P.E. Straatman, voerde in de middag de verkenning naar vliegveld P I uit, waarbij de als mitrailleur-schutter ingedeelde Sgt mont J. Stemerding met een camera van de fotosectie van Kalidjati opnames maakte. Kalidjati beschikte over een donkere kamer met een staf van twee luchtvaart-fotografen van de ML, die zelf echter niet mee mochten vliegen omdat ze het te druk hadden met het ontwikkelen en afdrukken van de foto's waarmee de bemanningen van de *Hudsons* plachten terug te komen. De Glenn Martin zakte boven P I kort uit de dikke bewolking en dook meteen na het nemen van de foto's de bewolking weer in. Op P I stonden veel meer vliegtuigen dan op P II, minstens 60, en boven het vliegveld patrouilleerden jagers⁽²⁴⁾.

Duidelijk was nu dat de Japanners te Palembang vliegtuigen concentreerden voor de komende aanval op West-Java. Bij JAC

nam men (ten onrechte) aan dat P II net in gebruik was genomen en over dit vliegveld maakte men zich (terecht) niet veel zorgen. Het was moeilijk te bevoorraden en voor de Japanners vanaf P II regelmatig operaties konden vliegen, zou men vele dagen verder zijn. Een juiste inschatting, al was aan de aandacht ontsnapt dat de Japanse marineluchtmacht P II al op 24 februari in gebruik had genomen. Een in de vroege ochtend mislukt bombardement door afdeling 3-VI.G.III van de ML op P I, zou moeten worden herhaald⁽²⁵⁾.

De Langley

De vliegtuigtender *Langley* van de Amerikaanse marine (*Patrol Wing 10*) verliet op 23 februari in opdracht van ABDA-FLOAT het konvooi waarin het op 22 februari uit Australië was vertrokken en stoomde met volle kracht op naar Java. De Amerikanen hadden al op 11 februari 1942, ruim voor de Japanse verovering van Bali en Timor, de nodige P-40's naar Perth (Australië) laten overvliegen voor vervoer naar Java per schip. Dit vanwege de hoge verliezen tijdens het overvliegen van P-40 jagers vanuit Broome in noord-Australië, via Timor en Bali, naar Oost-Java en om zo het risico te spreiden. Behalve twee complete squadrons van de USAAF ingescheept op de *Langley*, vertrokken op 22 februari 1942 uit Fremantle (een haven iets ten zuiden van Perth) 27 in kratten verpakte P-40's aan boord van het door de Amerikaanse marine gecharterde vrachtschip *Seawitch*⁽²⁶⁾.

De lading van de *Seawitch* was aanvankelijk herbestemd voor India (Karachi), maar generaal Wavell (toen nog *Commander-in-Chief ABDA Area*) bepaalde op 22 februari 1942 dat de jachtvliegtuigen toch naar Java dienden te gaan. In Indië bemoeide luitenant-gouverneur-generaal dr. H.J. van Mook zich nog persoonlijk met deze kwestie, om zeker te stellen dat de twee schepen

Ruyter, volle vaart. Foto IMH / SLH.

inderdaad met hun lading naar Java zouden varen. De commandant van de *Seawitch* verliet het konvooi pas op 25 februari, vanuit een positie nabij de Cocos Eilanden en voer eveneens op volle kracht naar Tjilatjap⁽²⁷⁾.

Vanuit Tjilatjap vlogen op 26 februari twee *Catalina's* van Groep Vliegtuigen 5 (GVT 5) van de MLD, de Y-65 en de Y-71, de *Langley* tegemoet voor de uitvoering van rondomverkenningen. De mijnenlegger *Willem van der Zaan* van de KM had de vorige dag opdracht gekregen om als escorte op te treden. Dit schip opereerde al zuid van Java als escorteschip en had een moderne en relatief zware luchtdoelbatterij. Het kreeg echter kort na het rendez-vous met de *Langley* in de ochtend van 26 februari 1942 problemen met de voortstuwingsinstallatie, waardoor het de *Langley* niet bij kon houden. Dit beperkte de snelheid tot tien mijl. De problemen op de mijnenlegger bleken niet op te lossen en de commandant van de *Willem van der Zaan* liet omstreeks 10.00 uur aan de KM te Tjilatjap seinen dat hij moest afzien van uitvoering van de escorteopdracht. De commandant van de vliegtuigtender besloot op volle kracht door te varen⁽²⁸⁾.

De bedoeling was geweest om het gevaarlijkste, laatste, deel van de tocht in de

avond en nacht van 26 februari en de ochtend van 27 februari af te leggen. In de nacht werd echter in opdracht van ABDA-FLOAT (zeer waarschijnlijk in verband met de verwachte Japanse vlootactie zuid van Java waarvoor was gewaarschuwd) een aantal uren teruggevoerd, totdat deze order werd ingetrokken en opnieuw met volle kracht koers werd gezet naar Tjilatjap. Zoals al vermeld, konden noch oorlogsschepen, noch vliegboten van *RecGroup* die nacht enig spoor van Japanse operaties vinden. De *Langley* was door het oponthoud veroorzaakt door de *Willem van der Zaan* en het terugvaren echter dermate achter op het oorspronkelijke vaarschema, dat het schip tegen zonsopkomst van 27 februari nog altijd honderden kilometers van Java was verwijderd⁽²⁹⁾.

Omstreeks 06.00 uur (op 27 februari) begon het eerste bedrijf van het drama *Langley* zich in het KMA-gebouw in Bandoeng af te tekenen. Generaal-majoor Van Oyen en zijn ondercommandanten hoorden dat de *Langley* niet volgens plan op de rede van Tjilatjap zou arriveren. Omdat vice-admiraal Helfrich (ABDA-FLOAT) niet bereikbaar was, vroeg Van Oyen telefonisch aan de legercommandant persoonlijk hoe een en ander zat en of de *Langley* dan misschien jagerbescherming moest hebben op het laatste traject naar Tjilatjap. De Brewsters van Andir konden hiertoe worden verplaatst naar Banjoemas. Alle jachtvliegtuigen, ook die te Andir, dienden echter beschikbaar te blijven voor de bescherming van oorlogsschepen van de *Combined Striking Force* bij operaties langs de noordkust van Java. Van Oyen protesteerde en wees er op dat de vliegtuigtender veel kwetsbaarder was voor luchtaanvallen, maar zijn bezwaren vonden geen gehoor. In verband met het geringe aantal jachtvliegtuigen moest een keuze worden gemaakt en de bescherming van de *Combined Striking Force* hield prioriteit⁽³⁰⁾.

Het personeel van de ML in de haven van Tjilatjap werd door tussenkomst van het Commando ML geïnformeerd dat de *Langley* pas aan het eind van de middag kon worden verwacht. Een ploeg van de Technische Dienst uit Andir en enig Amerikaans personeel van het (ook met P-40's uitgeruste) 17 Squadron uit Ngoro in Oost-Java stonden in de haven klaar om te helpen met het weer vliegklaar maken van de P-40's en het weghelpen van de toestellen van een op een kade geïmproviseerde startbaan. Infanteristen van het KNIL waren beschikbaar voor het helpen uitladen van de vliegtuigtender. Ook te Tjisaoek stonden militairen klaar om de Amerikanen op te vangen⁽³¹⁾.

In de loop van de ochtend van 27 februari gebeurde het onvermijdelijke, de *Langley* werd verkend door een bommenwerper van de Japanse marineluchtmacht. Het schip werd inmiddels geëscorteerd door twee Amerikaanse torpedootjagers, die in de avond van 26 februari uit Tjilatjap waren vertrokken om het escorte over te nemen en omstreeks 07.15 uur de volgende ochtend rendez-vous maakten. De twee *Catalina's* van GVT 5 verzorgden op 27 februari, bewapend met dieptebommen, opnieuw de verkenningen. Rond 12.00 uur werd de vliegtuigtender op ongeveer 75 mijl (135 km) ten zuiden van Tjilatjap en met succes aangevallen door negen Mitsubishi G4M-bommenwerpers van de *Takao Kokutai* uit Bali. Japanse jachtvliegtuigen, Navy O's van zowel de 3^e *Kokutai* als de *Tainan Kokutai* uit Bali, vielen eveneens de schepen aan en schoten een van de twee vliegboten bijna uit de lucht. De Y-65 liep zware schade op kon na de landing in Tjilatjap worden afgeschreven⁽³²⁾.

De *Langley* moest door een niet te blussen brand worden opgegeven. Bijna alle opvarenden konden echter door de torpedootjagers worden gered, waarna een van

deze schepen de vliegtuigtender met artillerievuur en enkele torpedo's tot zinken bracht. Het vrachtschip *Seawitch* haalde de volgende dag wel behouden Tjilatjap. Het schip had zoals vermeld 27 gekratte P-40's aan boord, die met de allerhoogste prioriteit werden uitgeladen en per trein werden overgebracht naar Bandoeng en Tasikmalaja voor montage⁽³³⁾.

De luchtsteun voor Doorman in de ochtend van 27 februari 1942

De *Combined Striking Force* voer na een grotendeels nachtelijke zoekslag in de vroege middag van 27 februari 1942 het Westervaarwater ten noorden van Soerabaja binnen voor het laden van olie in de marinehaven. De vloot had (behalve van vliegtuigen) geen Japanse activiteiten kunnen ontdekken en was om ongeveer 09.30 uur ter hoogte van Rembang omgedraaid en teruggevaren⁽³⁴⁾.

Java Air Command was de hele nacht van 26 op 27 februari 1942 voor Doorman naar de Japanse invasievloot aan het zoeken geweest met verschillende vliegboten van *RecGroup* en een LB-30 bommenwerper van *East Group*. Dit laatste toestel keerde na een missie van zes uur rond zonsopkomst terug op Djokjakarta. Een *Catalina* van de MLD vond in de nacht op diverse plaatsen een of twee Japanse schepen, maar geen konvooi. Dat bleek overigens, door een defecte radio, pas rond zonsopgang, na de landing van het toestel. In de vroege ochtend van 27 februari kwam de bemanning van de LB-30, na uren speuren in zwak maanlicht en deels temidden van zware bewolking met regenbuien, ook met een negatief verkenningsrapport⁽³⁵⁾.

De *Combined Striking Force* ontving in de ochtend enige uren bescherming van geallieerde jachtvliegtuigen. Om ongeveer 05.15 uur startten Elt vl H.H.J. Simons en Sgt vl G. van Haarlem van Ngoro voor een

eerste beschermingsvlucht. Zij vlogen van ongeveer 05.30 uur tot 07.00 uur op 7.500 meter boven de schepen en werden om ongeveer 07.00 uur afgelost door Elt vl G.J. de Haas en Vdg vl wnr B. Wink. Het geallieerde eskader voer om 07.00 uur in westelijke richting, vrij dicht onder de kust van Java en ten westen van de lengtegraad door Soerabaja. Op de schepen kon men alleen maar hopen dat de waargenomen vliegtuigen inderdaad de beloofde jagerbescherming vormden, want de toestellen waren door de grote hoogte niet te identificeren. De geallieerde jachtvliegers moesten echter zo hoog mogelijk vliegen, wilden ze enige kans hebben bij een eventuele ontmoeting met Japanse jachtvliegtuigen. Radioverbinding was technisch onmogelijk. De radio's van de schepen en de vliegtuigen werkten op verschillende frequentiegebieden, die niet overlaptten⁽³⁶⁾.

Laatstgenoemde jachtvliegers vlogen een klein half uur op 7.500 tot 8.000 meter hoogte boven de geallieerde oorlogsschepen toen een snelle tweemotorige "verkenner" naderde op nog grotere hoogte. Het Japanse toestel (waarschijnlijk een G4M-bommenwerper die vanuit Balikpapan opereerde) bleek op ongeveer 9.000 meter te vliegen, onbereikbaar voor de moeizaam nog wat hoogte winnende Brewsters met een plafond van maar 8.000 meter, en vloog van west naar oost over de schepen. De radioverbinding met het Commando Luchtverdediging Soerabaja (*Interceptor Control*) was waarschijnlijk door buien in de omgeving gestoord, waarop De Haas besloot zo snel mogelijk te landen op Ngoro en vandaar per telefoon te melden dat het eskader was verkend. Dat stoomde bovendien zo ver naar het westen dat de vliegers nog maar kort boven het eskader zouden kunnen blijven. De patrouille dook met hoge snelheid terug naar de basis en landde omstreeks 07.45 uur⁽³⁷⁾.

Rond 08.00 uur werd op de oorlogsschepen van het eskader omgeroepen dat geen bescherming door eigen jachtvliegtuigen meer mogelijk was. De *Combined Striking Force* stoomde zo ver naar het westen op dat ze buiten bereik van de Brewsters kwam. Bovendien was de zuurstof voor gebruik in de jachtvliegtuigen, door de inzet van de toestellen de vorige dag, nagenoeg op. Nieuwe was onderweg vanuit Madioen, maar kwam pas begin van de middag aan op Ngoro. Volstaan moest worden met het na terugkeer van De Haas en Wink te Ngoro stand-by houden van vier Brewsters. Doorman kreeg van deze achterliggende redenen kennelijk pas bericht toen hij om *fighter protection* vroeg na een luchtaanval op een van zijn schepen⁽³⁸⁾.

In de ochtend vond een van in totaal vier bij zonsopgang van Malang uitgestuurde B-17's een groep oorlogsschepen, zakte uit de bewolking en bombardeerde rond 09.00 uur in twee runs een van deze schepen. Pas achteraf kwam de bemanning van Elt P.L. Mathewson tot de ontdekking dat de navigatie wat te wensen over had gelaten en dat het om het geallieerde eskader ging. De

Britse torpedobootjager *Jupiter* werd niet getroffen. De oorlogsschepen schoten terug met hun luchtdoelartillerie, maar de B-17 ontsnapte ongeschonden in de bewolking. De drie andere B-17's moesten door motorstoringen vroegtijdig naar hun basis terugkeren⁽³⁹⁾.

Doorman meldde de luchtaanval per radio, waarna kennelijk vanuit ABDA-FLOAT bij de Commandant Marine Soerabaja werd nagevraagd waarom de afgesproken luchtbescherming niet boven het eskader aanwezig was. Vanuit de stafkamer te Soerabaja werd in ieder geval bij het Commando Luchtverdediging Soerabaja geïnformeerd hoe dit nu precies zat. Luitenant-kolonel H.J. Ente van Gils, de commandant van het commando, deelde hierop om 10.40 uur de achterliggende redenen mee. Een probleem was dat Doorman met twee KM-autoriteiten communiceerde, waarvan er een (ABDA-FLOAT) niet op de hoogte was van de telefonische berichtgeving vanuit het Commando Luchtverdediging Soerabaja (*Interceptor Control*) naar de stafkamer van de Commandant Marine Soerabaja⁽⁴⁰⁾.

Noten

- 1 De Jong, 11a, I, tweede helft, 761-776, 778-779, 851, 865-866, 870, 872-873; Wavell, *Despatch*; interviews met mr. H. Creutzberg (destijds luitenant-adjutant van generaal-majoor L.H. van Oyen) en W. Mulder (destijds werkzaam bij het COIC).
- 2 Boer, *Indië*, 123-124; Bosscher, 2, 272.
- 3 Boer, *Indië*, 123-124; Maltby, *Report*, 1394; interviews met mr. H. Creutzberg en W. Mulder; correspondentie ir. S.H.A. Begemann (maart 1942, via W. Bosman).
- 4 Ibidem.
- 5 P.C. Boer, "De vergeten Counter-air operatie", deel 1, 5-6. Deel 2 over de bombardementscampagne is in voorbereiding (verschijnt naar verwachting in het laatste kwartaal van 2004). Zie voor het ontdekken van het konvooi bijvoorbeeld Maltby, *Report*, 1396.
- 6 AAFHS 29A; Squadron Diary 17 PS; correspondentie en nader interview met H.H.J. Simons, interviews met mr. H. Creutzberg, B. Wink en J.B.H. Bruinier. Voor de *Hurricanes* was er te Ngoro geen .303 munitie, hydraulische olie en zuurstof. Ook ontbraken kristallen voor de vliegtuigradio's. In Boer, *Indië*, 174 staat abusievelijk dat de patrouille Simons op 24 februari werd overgeplaatst.
- 7 Bosscher, 2, 273; Squadron Diary 17 PS; correspondentie en nader interview met H.H.J. Simons; interview met B. Wink. Boer, *Indië*, 175, vermeldt ten onrechte dat twaalf P-40's startten.

- 8 Squadron Diary 17 PS; schout-bij-nacht F.W. Coster, verslag omtrent de krijgsverrichtingen in Nederlands-Indië december 1941-maart 1942 d.d. 20 mei 1942, E, 15; Hoogenband, C. van den en Schotborg, L. (bewerkers), *Nederlands-Indië contra Japan*, deel IV (hierna NIcJ, IV), 141 (suggereert ten onrechte dat de jagers van doen hadden met het mislukken van het bombardement); correspondentie en nader interview met H.H.J. Simons; zie ook Shores, 2, 234.
- 9 Military History Office, Series of Military History of World War II, deel 26 (hierna Deel 26), 630. Door het ontbreken van een gevechtsverslag is de Amerikaanse claim niet te verifiëren.
- 10 Interviews met G.J. de Haas en H. Huys; zie ook verslag G.M. Bruggink (1946, SLH, Collectie Ward). Een zevende Brewster keerde met pech terug naar Andir en kwam uiteindelijk pas 28 februari 1942 aan.
- 11 Bosscher, 2, 277-278, 299; Shores, 2, 233; Helfrich, I, 395-396; gegevens m.b.t. de inzet van de vliegboten van de MLD ontvangen van N. Geldhof; interviews met mr. H. Creutzberg en W. Mulder.
- 12 Ibidem.
- 13 Interviews met mr. H. Creutzberg en W. Mulder; Elt vl wnr H.F. Zeylemaker (destijds staf Groep Bandoeng KNIL) beschrijft de procedures in diens notities "beschrijving oorlogoperaties" uit maart 1942.
- 14 Honselaar, 196-197; interviews met mr. H. Creutzberg en W. Mulder; Bosscher, 2, 299; Helfrich, I, 395-396. Zie ook Bosscher, 2, 593 noot 163, de tekst van de twee genoemde telegrammen betreft niet de westelijke, maar de oostelijke invasievloot.
- 15 Interviews met mr. H. Creutzberg en A.B. Wolff; Bosscher, 2, 274 (hier is waarschijnlijk de ingezette zware bommenwerper bedoeld; Bosscher vermeldt echter ten onrechte dat geen vliegtuig ter beschikking kon worden gesteld). Zie ook AAFHS 29A voor de missie van de LB-30.
- 16 Interviews met mr. H. Creutzberg en W. Mulder; Helfrich, I, 394; Bosscher, 2, 275.
- 17 Interviews met mr. H. Creutzberg, W. Mulder, G.J. de Haas en P.G. Tideman; Bosscher, 2, 600, noot 251; dagboeknotitie A.A.M. van Rest ("Alle Brewsters ter beschikking permanente dekking vloot").
- 18 P.C. Boer, "De vergeten Counter-air operatie", deel 1, 51.
- 19 Interviews met mr. H. Creutzberg, W. Mulder, J. Geverdinck en J.C. Benschop.
- 20 AAFHS 29A; bewaard gebleven deel Operations Summary JAC met daarop aantekeningen van een onbekende over aantallen ingedeelde vliegtuigen (via A.B. Wolff); gegevens vliegboekje W.P. van der Baars (destijds GVT 7) en brieven van KLTZ W.P. Petschi d.d. 7 januari 1955 en OVL 1 B. Sjernp d.d. 1 oktober 1947 m.b.t. GVT 7 (via N. Geldhof).
- 21 Honselaar, 196-201. Na de oorlog werd duidelijk dat de vliegboot was neergeschoten door Japanse jachtvliegtuigen.
- 22 JAC Operations Summary, zie [20] en Maltby, *Report*, 1396, par. 530; Shores, 2, 237; interviews met W. Mulder en C.J.H. Samson.
- 23 P.C. Boer, "De vergeten Counter-air operatie", deel 2 (in voorbereiding, verschijnt naar verwachting in het laatste kwartaal van 2004).
- 24 Ibidem.
- 25 Deel 26, 628; interviews met mr. H. Creutzberg, W. Mulder en A.B. Wolff.
- 26 Gillison, 434, 436; NIcJ, IV, 113; Bosscher, 2, 298-299.
- 27 De Jong, 11a, I, tweede helft, 887-888.
- 28 Bosscher, 2, 298-299; gegevens m.b.t. GVT 5 ontvangen van N. Geldhof; Shores, 2, 240.
- 29 Bosscher, 2, 298-299; Messimer, 265; Shores, 2, 240-241.
- 30 Interviews met mr. H. Creutzberg en P.G. Tideman.
- 31 Interviews met J.C. Benschop (destijds TD Andir en verantwoordelijk voor de TD-ploeg te Tjilatjap), J.G. Bucker (destijds 2-Vl.G.III en verantwoordelijk voor het uitbreiden van Tjisaoek ten behoeve van de Amerikaanse squadrons) en J. Geverdinck (destijds commandant van de compagnie infanterie die met uitladen moest helpen).

- 32 Conform [29]; Deel 26, 662; gegevens m.b.t. GVT 5 ontvangen van N. Geldhof.
- 33 Conform [29].
- 34 Bosscher, 2, 277-278.
- 35 AAFHS 29A; Edmonds, 422; interview met W. Mulder; Bosscher, 2, 274 (vermeldt ten onrechte dat geen Amerikaanse bommenwerper ter beschikking kon worden gesteld) en 278.
- 36 Correspondentie en nader interview met H.H.J. Simons, interviews met B. Wink en G.J. de Haas; zie ook de verslagen van H.H.J. Simons en G.J. de Haas (1946, SLH, collectie Ward). In Boer, *Indië*, 175-176, is een en ander niet correct vermeld en verkeerd gedateerd. Er zij op gewezen dat de verslagen van Simons en De Haas fouten bevatten, van beiden ontving ik correcties.
- 37 Ibidem; Bosscher, 2, 279 (Bosscher neemt ten onrechte aan dat het Japanse vliegtuigen waren die boven de oorlogsschepen vlogen); beschrijving door B. Wink (1984) van het verloop van de vlucht, de ontdekking van de Japanse “verkenner” en de terugvlucht naar Ngoro.
- 38 Bosscher, 2, 279 en 599, noot 233; correspondentie en nader interview met H.H.J. Simons, interview met B. Wink.
- 39 Bosscher, 2, 279; AAFHS 29A; zie ook Shores, 2, 238 en Helfrich, I, 400 (de opmerking van Helfrich dat het bericht dat het eigen Amerikaanse vliegtuigen waren niet werd bevestigd, komt op mij vreemd over. *East Group* bracht namelijk via JAC en ABDA-FLOAT een excuus over aan Doorman).
- 40 Bosscher, 2, 599, noot 233 (zoals in de tekst uiteengezet, betreft deze noot twee verschillende dingen).

Geraadpleegde literatuur

- Army Air Force Historical Studies nr. 29A: *Summary of Air Actions in the Philippines and the Netherlands East Indies 7 December 1941-26 March 1942*, Assistant-Chief of Air Staff, Intelligence-Historical Division, Washington DC, 1945.
- Boer, P.C. *De vergeten Counter-air campagne van het Wapen der Militaire Luchtvaart van het KNIL en de Royal Air Force ter behoud van West-Java*, deel 1, Research paper, KMA/KOC, Breda, 2001.
- Boer, P.C. *De luchtstrijd om Indië*, Houten, 1990.
- Bosscher, Ph.M. *De Koninklijke Marine in de Tweede Wereldoorlog*, deel 2, Franeker, 1986.
- Edmonds, W.D. *They fought with what they had*, Boston, 1951
- Gillison, D. *Royal Australian Air Force 1939-1942*, Australia in the War of 1939-1945, Series 3, Air, Volume 1, Canberra, 1962.
- Helfrich, C.E.L. *Memoires van Admiraal Helfrich*, deel I, De Maleise Barrière, Amsterdam-Brussel, 1950.
- Honselaar, L. (bewerker) *Vleugels van de vloot. De geschiedenis van de Marine-luchtvaartdienst*, Rotterdam, 1950.
- Hoogenband, C. van den & Schotborgh, L. (bewerker) *Nederlands-Indië contra Japan*, Deel IV, Den Haag, 1956.
- Jong, L. de *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog 1939-1945*, Deel 11A, I, Tweede Helft, Den Haag, 1984.
- Maltby, Sir Paul, *Report on the air operations during the campaign in Malaya and the Netherlands East Indies 8 December 1941 to 12 March 1942*, London, 1948.
- Messimer, D.R. *In the hands of fate: The story of Patrol Wing Ten 8 December 1941-11 May 1942*, Annapolis, 1985.
- Military History Office of the Defense Agency's Defense College, *Army Air Drive to the Southern Pacific Area*, Series of Military History of World war II, Deel 34, Tokio, 1970.
- Military History Office of the Defense Agency's Defense College, *Naval Drive to Dutch East Indies and Bay of Bengal*, Series of Military History of World war II, Deel 26, Tokio, 1969.
- Okumiya, M. & Horikoshi, J. *Zero, the story of the Japanese Navy Air Force, 1937-1945*, London, 1957.

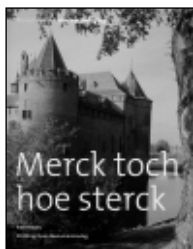
- Shores, Chr. & Cull B. *Bloody Shambles, Volume Two, The Defence of Sumatra and the Fall of Burma*, London, 1993.
- Wavell, Sir Archibald, *Despatch by the Supreme Commander of the ABDA Area to the Combined Chiefs of Staff on the Operations in the South-West-Pacific 15 January 1942 to 25 February 1942*, London, 1948.

Gebruikte afkortingen

ABDA-AIR	Hoofdkwartier geallieerde luchtmacht
ABDAIR	als boven
ABDACOM	Hoofdkwartier geallieerde opperbevelhebber
ABDA-FLOAT	Hoofdkwartier geallieerde zeevrijmachten
AAFHS	Army Air Force Historical Study
Bd	Buiten dienst
CZM	Commandant der Zeemacht (in Nederlands-Indië)
Elt	Eerste luitenant
Flg Off	Flying Officer (=eerste luitenant)
Flt Lt	Flight Lieutenant (=kapitein)
JAC	Java Air Command
GVT	Groep Vliegtuigen
Kap	Kapitein
KNIL	Koninklijk Nederlands-Indisch Leger
KTZ	Kapitein-ter-zee
LTZ	Luitenant-ter-zee
MJT	Midden Java Tijd
MLD	Marineluchtvaartdienst
ML	(Wapen der) Militaire Luchtvaart (van KNIL)
Mont	Monteur
NicJ	Nederlands-Indië contra Japan
OGS	Oorlogsgraven Stichting
OVL	Officier-vlieger
PatWing	Patrol Wing
PS	Pursuit Squadron
RAF	Royal Air Force
RAAF	Royal Australian Air Force
RecGroup	Reconnaissance Group
Sgt	Sergeant
SLH	Sectie Luchtmachthistorie
Sq	Squadron
Tlt	Tweede luitenant
USAAF	United States Army Air Force
Vdg	Vaandrig
Vl	Vlieger
Vl.G.	Vliegtuig Groep (Bijvoorbeeld 2-Vl.G.III, de 2 ^e Afdeling van de IIIe Vliegtuig Groep)
Wnr	Waarnemer

DRIE BOEKEN TER GELEGENHEID VAN OPEN MONUMENTENDAG

Het thema van Open Monumentendag was dit jaar: 'Merck toch hoe sterck', monumenten van verdediging. De Stichting OMD gaf in haar reeks deel 5 uit:

MERCK TOCH HOE STERCK, MONUMENTEN VAN VERDEDIGING,

isbn 90 806181 4 4, prijs € 15,-; 128 'full colour' geïllustreerde pgs.

In dit boek schetst Fred Fredes de stille getuigen van de verdediging van heel Nederland: het Romeins castellum en de limes, de Middeleeuwse ringwalburcht, de latere vestingbouw en de waterlinies en tot slot de Atlantikwal uit WOII. Zijn conclusie over het historisch nut zijn wat kort door de bocht maar bij de beschrijving hoe de werken in het landschap kunnen worden ingepast is hij weer op bekend terrein.

In de Nederlands Hervormde kerk te IJzendijke presenteerde de Stichting Menno van Coehoorn in samenwerking met de Stichting Cultureel Erfgoed Zeeland de

ATLAS VAN HISTORISCHE VESTINGWERKEN IN NEDERLAND, DEEL ZEELAND.

Onder redactie van drs. Ing. T. de Kruijf e.a. Walburg Pers, Zutphen
isbn 90 5730 313 2; €29,95; geb. 296 z/w geïll. Pgs.

Het boek begint met een hoofdstuk over de militair-geografische aspecten van de ontwikkelingsgeschiedenis van Zeeland, dan de staatkundige en militaire geschiedenis van Zeeland in hoofdlijnen en tot slot de ontwikkeling van de vestingbouwkunde in Zeeland. Daarna worden per regio de objecten afzonderlijk beschreven met specifieke

gegevens, geschiedenis en huidige toestand.

Dit encyclopedisch, wetenschappelijk werk laat zich prettig lezen, ook omdat het boek rijk geïllustreerd is (z/w). Naast de oude kaarten zijn ook moderne opgenomen zodat de locaties teruggevonden kunnen worden.

Ik heb kennis kunnen nemen van de krijgsgeschiedenis van Zeeuws Vlaanderen. Zo waren een paar honderd jaar geleden de boerendorpen midden, in het Zeeuws Vlaamse land van nu, versterkte havenplaatsen. Ook het oude vestingstadje Hulst lag aan een belangrijk vaarwater

Bij Zierikzee kom ik Mondragon weer tegen en de plaatsen met 'burg' in hun naam waren in de Middeleeuwen ringwalburgen.

Walcheren schrijft krijgsgeschiedenis met Romeinen in het begin van onze jaartelling tot en met Duitsers in de Tweede Wereldoorlog. Bunkers van de Atlantikwal in de duinen.

Kortom: een boek voor allen die geïnteresseerd zijn in vestingbouw en militaire geschiedenis en niet alleen voor Zeeuwen.

Dan komen we bij het laatste boek dat ter gelegenheid van OMD wordt besproken. Ik heb het uitgekozen omdat het vanuit een 'Randstad'-oogpunt naar een breed scala van verdedigingswerken kijkt én omdat drs. Ing. T. de Kruijf het boek van een 'Menno van Coehoorn'-keurmerk voorziet door het (lovene) voorwoord te schrijven

LIMES EN LINIE 20 EEUWEN VERDEDIGINGSWERKEN TUSSEN OUDE RIJN EN HOLLANDSE IJSSEL,

door Jan van Es, 96 'full colour' geïllustreerde pgs; voor €17,- incl.verz. te bestellen bij Sichting Stichts-Hollandse Bijdragen, Woerden door overmaken van dat bedrag op reknr.1583.98.807 o.v.v. Limes en Linie en eigen adres,

Voor leken uit Woerden en verre omstreken legt Van Es duidelijk de militaire geschiedenis van dat gebied uit. Ook hier zien we Romeinen, Middeleeuwse kastelen, vestingsteden, waterlinies tot zelfs de luchtwacht uit de Koude Oorlog toe. Het boek is behulpzaam bij het bezoeken van overblijfselen van de werken, bijv. de Wierickerschans, van de Oud-Hollandse Waterlinie. Aan deze Oud-Hollandse waterlinie wordt in dit boek veel aandacht besteed omdat Woerden op het snijpunt van de Limes en die linie ligt. Maar het boek is ook aan te bevelen voor niet-Woerdenaren met name door de algemene beschrijving van de ontwikkelingsgeschiedenis van verdedigingswerken.

In alle drie boeken komen dezelfde onderwerpen aan bod. Het eerste is een klein boek over een groot gebied, het tweede een groot boek over een klein gebied en het derde is weer een klein boek over een klein gebied. Dit komt natuurlijk tot uitdrukking in de diepgang waarmee de onderwerpen worden behandeld. Deze was het grootst bij 'Zeeland' en uiteraard het kleinst bij 'Merck toch'. Maar het leesplezier was voor mij bij alle drie even groot.

Dirk J. Tang

SIGAREN EN SPIONNEN

Inleiding

In het Imperial War Museum in Londen is, in een vleugel van het museum, de tentoonstelling *Secret War* te zien. Daar wordt aandacht besteed aan de verrichtingen van de Britse geheime diensten MI5 en MI6 en natuurlijk aan de SOE en de SAS. Tussen de vele objecten die de verrichtingen van de Britse diensten illustreren, ontdekte ik een catalogus van een Amsterdamse sigarenfabriek. Naast de catalogus stond een doos met zeer oude sigaren. Het bijzondere was dat de sigaren keurig over de lengte waren opengesneden. Catalogus en sigaren vormden onderdeel van een kleine opstelling die was gewijd aan de mislukte poging

van twee Nederlanders om tijdens de Eerste Wereldoorlog in Engeland voor de Duitsers te spioneren. Daarbij diende de catalogus als codeboek en de sigaren als bewaarplaats voor geheime boodschappen. Wie waren deze mannen en hoe kwamen ze ertoe om voor de Duitsers te spioneren?

Spionnen in Europa

Het moet in Europa aan de vooravond van de eerste wereldoorlog hebben gemiegeld van de spionnen.

De grote machtsblokken maakten zich op om elkaar de eerstkomende jaren op bloedige wijze te bestrijden. Alvorens dat te doen bespioneerden ze niet alleen hun toekomstige tegenstanders, maar ook hun medestanders. In kof-

fiehuizen langs de elegante boulevards van Parijs of Wenen, onder de bomen van de allee'n in Berlijn en op de mall's van Londen werd door schimmige types, al of niet belangrijke, informatie uitgewisseld. Zelfs het naar neutraliteit strevende Nederland raakte toen de langverwachte oorlog was uitgebroken, door de Friezin Mata Hari, zijdelings betrokken bij een spionageschandaal. Mevrouw Hari, die in Leeuwarden nog gewoon Margaretha Geertruida Zelle heette, bleek via een liefdesrelatie met een hoge Franse militair te spioneren voor de Duitsers. Haar prachtige gewaden en haar optredens zonder gewaden konden niet verhinderen dat zij in 1917 stierf voor een Frans vuurpeloton. Zij werd ongewild de meest bekende Nederlandse spionne aller tijden maar ze was niet de enige Nederlandse onderdaan die in het buitenland zou worden geëxecuteerd.

Engelse angst voor spionnen

Rondom het jaar negentienhonderd was het

Britse Rijk verwickeld in een hevige en langdurige oorlog met een groepje witte inwoners van Zuidelijk Afrika. Deze zogeheten Boerenoorlog vergde de inzet van bijna alle militairen van het grootste rijk ter wereld. Het gevolg was dat Groot-Brittannië bijna volledig door militairen was verlaten. Het was een situatie die sommige patriotten slapeloze nachten bezorgde. Een briefschrijver schreef aan de *Times* dat: 'Engeland even weerloos is als een jonkvrouw die met ontblote keel wacht op het mes van haar moordenaar'. Minder ernstige gevallen van achtervolgingswaan verwachtten dat ieder moment ervijand Frankrijk, gebruik makend van de lege Engelse kazernes, het kanaal zou over steken om het land eens en voor altijd te bezetten. Weliswaar kwam aan deze vorm van paranoia een einde toen Frankrijk en Engeland een vriendschapsverdrag sloten maar inmiddels was er een andere, even dodelijke vijand in beeld gekomen.

Het Duitse keizerrijk was aan het eind van de negentiende eeuw begonnen aan de bouw van een omvangrijke oorlogsvloot. De Duitse keizer had zich tot doel gesteld om de Engelse marine in omvang en slagkracht te evenaren. Indien hij zijn plannen zou realiseren kwam er in één klap een einde aan de Britse hegemonie op zee en werd het trotse lied 'Britannia rules the waves' waardeloos. Dat bracht Engelse patriotten echt op de rand van de waanzin. In een onafzienbare rij verschenen er in de periode 1904 tot 1914 pamfletten, brochures, tijdschriften en boeken die het gevaar van de "Hun with the Gun" en hun invasieplannen in kleurrijk proza voor het grote publiek verduidelikten. Nederland en dan met name het Waddengebied speelde nog een bescheiden rol in de roman *The Riddle of the Sands* later

vertaald in Nederland als *Het geheim van de Wadden*.

Het mocht allemaal niet baten, de Engelse defensie werd in augustus 1914, grotendeels door de snelle Duitse opmars door België, verrast en begon met achterstand aan de bloedige Eerste wereldoorlog.

De Engelse contraspionagedienst

De vorming van een deugdelijke inlichtingendienst en in het vervolg daarvan een minstens zo goed werkende contraspionagedienst was een moeizaam verlopend proces. Die traagheid werd enerzijds veroorzaakt door de opvatting dat spionage niet 'iets voor heren' was en anderzijds door bureaucratisch onvermogen. Aan die situatie kwam pas kort voordat de vijandigheden uitbraken een einde. Er werden twee diensten geformeerd, die in de loop van de tijd bekend zouden worden onder de afkortingen MI 5 (contraspionage) en MI 6 (spionage). Aan werk had MI 5 geen gebrek.

Kort nadat de eerste schoten met de oprukkende Duitsers in België waren gewisseld arresteerde de dienst een omvangrijk Duits spionagenetwerk in diverse plaatsen in Engeland en Schotland. Het publiek overspoelde MI 5 daarna met mededelingen over verdachte personen die al of niet met een buitenlands accent vanuit hotelkamers of vanaf het strand lichtsignalen doorgaven aan Berlijn. Al was hun aanpak vaak klungelig, in het echt gingen de Duitse spionnen toch wel anders te werk. Het waren vooral Engelse vlootbewegingen die hun aandacht trokken.

In oktober 1914 was er opnieuw succes te melden voor MI 5 toen de Duitse ex-marineofficier Karl Lody werd gearresteerd nabij een Engelse marinebasis. Na een kort proces werd hij al op 6 november in de Tower van Londen door een vuurpeloton doodgeschoten. Het zou echter niet bij Lody blijven. Het bleek dat de Duitse geheime dienst niet allen gebruik maakte van Duitse onderdanen

maar dat ook inwoners uit neutrale landen werden ingezet om gegevens te verzamelen. Een deel van de berichtgeving door spionnen liep daarbij via het neutrale Nederland. Het berichtenverkeer tussen Engeland en Nederland kreeg extra aandacht van de Engelse contraspionagedienst.

Haicke Petrus Maria Janssen

Op 12 mei 1915 arriveerde Haicke Janssen per schip in het Engelse Hull. Na aankomst boekte hij een kamer in een plaatselijk hotel. Op de registratieformulieren vermeldde hij dat hij Amsterdammer was en via Rotterdam naar Hull was gekomen. Als

beroep gaf hij op dat hij vertegenwoordiger in sigaren was. Bij een glas bier vertelde hij 's avonds aan de eigenaar van het hotel dat hij stuurman was geweest op de

grote vaart en dat hij vanwege het feit dat hij op zee had deelgenomen aan een reddingsactie, een medaille had gekregen. De volgende dag liet hij zich met dezelfde gegevens registreren bij de lokale politie. Via Londen reisde hij daarna door naar de marinebasis Southampton. Al spoedig werd MI 5 door de Britse posterijen geïnformeerd dat er met grote regelmaat verdachte telegrammen uit Southampton naar de firma Dierks & Co in Den Haag werden verstuurd. De dienst reageerde dadelijk toen bleek dat het adres eerder door spionnen was gebruikt. De inhoud van de telegrammen was overigens onschuldig genoeg. Het ging om bestellin-

gen voor grote hoeveelheden sigaren. De Britse speurders lieten zich niet door de inhoud om de tuin leiden. Ze wisten uit eerdere ervaringen dat de werkelijke boodschappen van spionnen veelal verstopt zaten in ogenschijnlijk onschuldige zinnen. Zo konden ze tamelijk eenvoudig de bestelling van Janssen: 'zend 4.000 Sumatra AGK, 4.000 Sumatra Havanna BZ en enige monsters Brasiel U' herleiden. Het betekende in werkelijkheid dat er 'vier grote kruisers, vier jagers en een aantal onderzeeboten' aanwezig waren in de haven. In soortgelijke telegrammen die Janssen verzond, zaten eveneens gegevens over de Britse vloot verstopt.

In opdracht van MI 5 werd Janssen op 30 mei door de lokale politie gearresteerd. Aanvankelijk deed hij erg verontwaardigd en herhaalde hij steeds dat hij vertegenwoordiger in sigaren was. In het eerste verhoor viel hij echter al door de mand toen hij op geen enkele wijze kon aantonen wie de enorme hoeveelheden sigaren zou gaan afnemen die hij had besteld. Toen zijn bagage werd onderzocht trof men daar onder meer een catalogus van een sigarenfirma en zijn paspoort aan. Het paspoort vermeldde dat hij in 1885 in Kampen was geboren. Daarnaast vond de politie vijf ontvangstbevestigingen van verzonden telegrammen. Het was duidelijk dat Janssen een hoop had uit te leggen.

Willem Johannes Roos

Op 30 april 1915 verzocht Willem Roos aan de Britse consul in Amsterdam toestemming om naar Engeland te mogen reizen. Ook hij presenteerde zich als vertegenwoordiger in sigaren. Roos arriveerde per schip op 13 mei in Londen. Nadat hij zich bij de lokale politie had aangemeld vertrok hij via Newcastle naar het Schotse Edinburgh. Op 18 mei zond hij zijn eerste telegram naar het adres in Den Haag, dat ook door Janssen was gebruikt. In het telegram vroeg hij zijn op-

drachtgever om hem zo spoedig mogelijk geld toe te zenden. Na een paar dagen ontving hij inderdaad een bedrag van vijftwintig Engelse ponden. Ook hier waren de Britse posterijen alert en werd MI 5 gewaarschuwd. Het duurde echter tot 24 mei van dat jaar voordat de dienst iets tastbaars in handen kreeg. Roos stuurde een ansichtkaart van het Britse slagschip *Indefatigable* naar Den Haag. Op de achterzijde deed hij net als Janssen een bestelling voor grote hoeveelheden sigaren. Kort daarna vertrok Roos naar Aberdeen waar hij zich opnieuw meldde bij de vreemdelingendienst. Ook hier gaf hij op dat hij reiziger in sigaren was voor een Nederlandse firma. Na korte tijd ontdekte MI 5 dat de telegrammen van Roos een bepaald patroon vertoonden; zijn 'bestellingen' werden allemaal uit Britse havens verstuurd. Het leek wel alsof er een plotselinge en grote behoefte aan sigaren was ontstaan bij de Britse marine.

Op 2 juni werd Roos gearresteerd op verdenking van spionage voor Duitsland. Hij reageerde niet op de beschuldiging en ging zonder verzet mee met de politieman die hem was komen halen. Onderweg begon de ernst van de situatie klaarblijkelijk tot hem door te dringen. 'Ik begrijp dit niet' vertelde hij de agent, 'ik ben handelsreiziger in sigaren, maar heb al mijn handelswaar zelf opgerookt omdat er in dit land geen belangstelling voor sigaren is'. In de bagage van Roos werd zijn Nederlandse paspoort aangetroffen en verder diverse boekjes met aantekeningen. De aantekeningen bestonden allemaal uit 'bestellingen' van Sumatra's en Brasiel's. Een door Scotland Yard ingehuurd expert trof daarnaast op de aantekeningen mededelingen in 'onzichtbare' inkt aan. Alhoewel de strekking van de onzichtbare aantekeningen niet geheel duidelijk was, concludeerden de speurders dat het om aanduidingen van plaatsnamen moest gaan. Het werd tijd om Roos en Janssen met elkaar te confronteren.

De confrontatie

Op 3 juni 1915 werden Janssen en Roos overgebracht naar het gebouw van New Scotland Yard in Londen. Janssen werd als eerste ondervraagd door twee agenten van MI 5. In het verhoor verklaarde Janssen dat hij dertig jaar oud was en van beroep zeeman. Hij was nooit in Duitsland geweest en had, omdat hij Nederlander was, een hekel aan Duitsers. Op de vraag waarom hij door de firma Dierks & Co in dienst was genomen had hij geen antwoord.

Hij wist slechts uit te brengen dat hij er niet in was geslaagd een baan als stuurman te vinden. Via een vriend was hij in contact gekomen met Dierks. Toen hem werd gevraagd of hij iemand kende die Roos heette antwoordde hij ontkennend. Daarna werd Janssen terug naar zijn cel gebracht. Roos verklaarde aan de ondervragende ambtenaren dat hij tweeëndertig jaren oud was en als vertegenwoordiger werkzaam was voor de firma Dierks & Co uit Den Haag. Desgevraagd vertelde hij dat hij steward was geweest op een koopvaardij-schip. Hij was door de oorlog zonder werk geraakt en bij Dierks terecht gekomen nadat hij op een advertentie had gereageerd. Over zijn contacten in Engeland en Schotland deed hij tamelijk vaag. Deels bekende hij in plaatsen geweest te zijn maar de namen van zijn contactpersonen was hij in sommige gevallen vergeten. Hij bleef ontkennen dat hij voor de Duitsers had gespioneerd of dat hij had gediend bij de Duitse marine want: 'hij was een echte Nederlander'. Janssen kende hij wel zo vertelde hij, die had hij

onlangs nog ontmoet.

Korte tijd later werd Janssen binnengebracht die nog probeerde met bewegingen van lippen en ogen Roos in te seinen maar het was reeds te laat. 'Is dit de man die u kent?' werd aan Roos gevraagd; die wist niets anders te doen dan te knikken.

Toen beide mannen werden weggeleid rukte Roos zich plotseling los, sloeg met zijn hand door een ruit en probeerde met een glasherf zijn pols door te snijden. Dat had slechts tot gevolg dat hij

tijdens zijn verblijf in een gevangenis-ziekenhuis waar hij krankzinnigheid voorwendde permanent werd bewaakt.

Het proces

Het proces tegen Haicke Janssen begon op 16 juli 1915. De aanklacht luidde dat hij in vier gevallen had geprobeerd gevoelige informatie door te spelen aan de vijand. De aanklager stelde dat hij de verklaring van Janssen dat hij vertegenwoordiger was onwaarschijnlijk achtte. Dat was onder meer gebleken toen hij de namen van de bestelde sigaren niet uit het hoofd kende. De verdediging van Janssen beriep zich op het zwijgrecht. Rechter Lord Cheylesmore vroeg Janssen aan het eind van de dag of hij nog iets te zeggen had op de beschuldigingen die waren uitgebracht. Hij antwoordde door te zeggen dat hij als zeeman betrokken was geweest bij een redding van Britse zeelieden en dat hij daar een medaille voor had ontvangen van de Britse regering. Van spionage wist hij niets, dat was een zaak van Roos en niet van hem. Daarop werd hij

weggeleid.

De volgende dag werd Willem Roos voorgeleid. Ook hij werd er van verdacht dat hij geheime berichten aan de vijand had doorgespeeld. Aan twee experts werd gevraagd wat de merkwaardige sigarenbestellingen in werkelijkheid betekenden. Zij maakten aan de rechtbank duidelijk dat de bestelling Sumatra S.S. betekende 'Schlacht Schiffe' en de letters K.K. die aan het woord Brasiel waren toegevoegd 'Kleine Kreuzer' betekenden.

De verdediging van Roos wist slechts in brengen dat hij geruime tijd was verpleegd in een psychiatrische inrichting. Een verklaring terzake werd aan de rechtbank overgelegd. Opnieuw vroeg rechter Lord Cheylesmore aan de verdachte of hij bereid was iets te verklaren. Daarop begon Roos aan een lang en rammelend betoog waarmee hij zijn onschuld probeerde aan te tonen. Het was vooral de schuld van allerlei vage personen dat hij in deze situatie verzeild was geraakt. Hij rondde zijn betoog af met de mededeling dat hij erg nerveus was, dat hij een Nederlands onderdaan was en geen spion. De rechter mocht met hem doen wat hij wilde of hij nu schuldig was of niet en tenslotte vertelde hij dat 'hij was getrouwd met een Belgische vrouw'. Niet duidelijk is of de rechter onder de indruk was van de laatste mededeling. Roos werd afgevoerd naar het arrestantenverblijf. Korte tijd later werden beide verdachten overeenkomstig de eis veroordeeld tot de doodstraf.

De laatste dag van Roos en Janssen

De spionnen probeerden tot het laatst hun lot te beïnvloeden. Op verzoek van Roos werd hij door artsen onderzocht. Roos stelde dat zijn psychiatrische verleden uitvoering van het vonnis onmogelijk maakte. De artsen die hem onderzochten konden echter geen verzachtende omstandigheden aanvoeren. Janssen probeerde tevergeefs zijn diensten aan de Engelsen aan te bieden. Twee officieren bezochten hem maar moes-

ten constateren dat hij niets te melden had dat de moeite waard was. Het doodvonnis werd op 26 juli door de koning getekend.

Drie dagen later werden de gevangenen overgebracht van de Wandsworth-gevangenis naar de Tower van Londen.

Daar werd hen het vonnis voorgelezen en kregen ze bezoek van de Nederlandse consul. Die zou later verklaren dat beide mannen aan hem hadden bekend schuldig te zijn en dat zij hun dank voor de goede verzorging in de gevangenis hadden uitgedrukt. Ze zouden hem gevraagd hebben excuses te maken aan de Britse regering voor het feit dat ze zich door de Duitsers hadden laten misbruiken.

Op 30 juli om 05.50 uur werd Haicke Janssen vastgebonden op een stoel in de

schietbaan van de Tower. Hij gedroeg zich kalm en waardig. Om 06.00 vuurde een eenheid van de Schotse Garde een dodelijk salvo af.

Nadat het lijk van Janssen was losgesneden en

weggebracht werd Willem Roos in de stoel vastgebonden. Aan zijn laatste wens om een sigaret te roken werd gehoor gegeven. Zodra de sigarettenrook was verdampt stierf ook deze zogenaamde sigarenhandelaar voor een Engels vuurpeloton. Na hun dood zorgden de dode Amsterdammers nog voor verwarring bij de Engelse bureaucratie. De gevangenisdirecteur wilde het geld van de gevangenen dat in beslag was genomen gebruiken om de begrafeniskosten te betalen. Het Ministerie van Financiën maakte daar bezwaar tegen. Daar was men van mening dat het geld moest toevloeien aan de algemene middelen.

PERSONALIA

Haicke Petrus Maria Janssen werd op 8 oktober 1885 geboren in het Overijsselse Kampen. Het bevolkingsregister van Amsterdam vermeldt dat hij, komende van de Duitse stad Kleve, op 3

mei 1904 werd ingeschreven. Zijn beroep is boekhouder. Hij huurt een kamer op het adres Grote Kattenburgerstraat 54. Janssen wordt op 24/12/1908 ambtshalve uit het bevolkingsregister uitgeschreven. De reden voor de uitschrijving is onbekend maar aangenomen mag worden dat de gemeentelijke overheid geen contact meer met hem had.

Willem Johannes Roos werd op 14 juni 1882 geboren in Nieuwer-Amstel. In het bevolkingsregister van Amsterdam staat hij vermeld als zeeman.

Ook zijn diensttijd bij de Koninklijke Marine

is daar bekend. Er is een aantekening dat hij in 1909 een gevangenisstraf heeft ondergaan en dat hij in 1913 opgenomen is geweest in het Rijkskrankzinnigengesticht te Medemblik.

Zijn laatste bekende woonadres in Amsterdam was: Derde Oosterparkstraat 52 II.

NB: Bij het schrijven van dit artikel heb ik naast mijn onderzoek in het Gemeentearchief Amsterdam o.a. gebruik gemaakt van :

Sellers, Leonard., *Shot in the Tower* (London 1997)
Felstead, S.T., *German Spies at Bay*, (London 1920)
Thompson, Sir Basil, *Queer People*, (London 1922)

B.C. Cats

NIEUWE BARET- EN KRAAGEMBLEMEN BIJ DE KONINKLIJKE LANDMACHT

DEEL 3

Op 23 december 2003 werd bij de Koninklijke Munt te Utrecht het eerste exemplaar geslagen van het baret- en kraageembleem van het op 15 september 2004 op te richten nieuwe dienstvak Lichamelijke Oefening en Sport (LO/Sport). Het embleem bestaat uit twee gekruiste zwaarden met op het kruispunt een sprintende atletische figuur omgeven door twee lauwertakken onderaan bijeengehouden met een strik. Voor de baret is dit embleem geplaatst op een gestileerde V, zoals dit ook bij de

andere baretemblemen het geval is. De emblemen zijn van geel metaal en worden gedragen op een ondergrond cq kraagpatten van Nassaus blauw.

De LO/Sportinstructeurs behoorden vroeger registratief tot hun oorspronkelijke wapen of dienstvak waarvan zij dan ook de baret- en kraageblemen droegen. De beroeps (onder)officieren waren voor bevordering gebonden aan dat wapen of dienstvak en dienden aldaar de cursussen voor naasthogere rang (bijv. voor sergeant-majoor of opperwachtmeester) te volgen. Het stond daarbij niet vast dat men na bevordering wederom als sportinstructeur tewerkgesteld zou worden. Zo zijn in het verleden goede LO-instructeurs voor de sportinstructie verloren gegaan. Door de oprichting van het dienstvak LO/Sport behoort dit thans tot het verleden. Kandidaten sportinstructeur met diploma van het Centraal Instituut voor Opleiding tot Sportleider (CIOS) kunnen onderofficier - of van de Academie Op voeding (ALO) -sportofficier worden en binnen hun nieuwe dienstvak nu ook voor promotie in aanmerking komen.

Op 15 september installeerde de Bevelhebber Landstrijdkrachten tijdens een feestelijke oprichtingsceremonie in de Oranjekazerne te Schaarsbergen het nieuwe dienstvak. Hij deed dit door een plaquette te overhandigen aan de commandant van de LO/Sportorganisatie kolonel/Zimmerman. Door de oprichting van het dienstvak is het vaardigheidseembleem voor sportinstructeur op de linkerondermouw vervallen en wordt dus niet meer gedragen.

Het baret/kraageembleem LO/Sport is ontworpen - hoe kan het anders - door de heer F.J.H.Th. Smits. Hem werd door de commandant van de LO/Sportorganisatie verzocht de elementen uit het vaardigheidseembleem (reeds in gebruik sinds 1946) voor het nieuwe baret/kraageembleem te behouden. Met dit gegeven toog Frans Smits sr aan het werk. De twee gekruiste zwaarden, symbool voor het zwaardvechten, bleven behouden evenals de lauwerkrans (overwinning). De naakte figuur was aan vernieuwing toe en het is de zoon Eric Smits die zich met de stilering van deze atleet, komende uit de start tot een volle sprint, bezig hield. Het resultaat was een anatomisch verantwoorde sporter die verwijzend naar de antieke Olympische Spelen dus ongekled is.

De kroon uit het mouwembleem keerde echter niet meer terug in baret/kraageembleem. De zienswijze van de Traditie Commissie K.L. is thans dat aan nieuw te ontwerpen wapen- of dienstvakemblemen alleen een kroon wordt toegevoegd als het woord "Koninklijk" in de naam voorkomt (bijv. bij de KMA of KMS).

Reeds eerder werden de LO/Sportofficieren en -onderofficieren in een eigen organisatie ondergebracht. In 1989 ontwierp Frans Smits hiervoor een baretembleem met twee gekruiste zwaarden waarop centraal een toef eikenbladeren (kracht) uitlopend in een palmtak (overwinning). De Legerraad besloot toen echter uit rechtspositionele overwegingen de LO/Sportorganisatie niet van een eigen embleem te voorzien, hetgeen thans - door de oprichting van het dienstvak - wel is geschied.

DE ADELAAR EN HET LAM

ONRUST, OPRUIING EN ONWILLIGHEID IN NEDERLAND TEN TIJDE VAN HET KONINKRIJK HOLLAND EN DE INLIJVING BIJ HET FRANSE KEIZERRIJK (1806-1813)

door Johan Joor

uitgegeven door de Bataafsche Leeuw, Amsterdam 2000,
864 blz. geïllustreerd, ISBN 90 6707 520 5, prijs: € 34,03

In onze geschiedschrijving is niet al te veel aandacht besteed aan bovengenoemd tijdperk en overheerst het beeld van rust en berusting van onze bevolking ten tijde van koning Lodewijk Napoleon en daarna zijn broer keizer Napoleon. Joor heeft uitgebreid onderzoek in tal van overheidsarchieven gedaan naar protesten, die aan de orde zijn gekomen. Hij gaat uitvoerig in op de oorzaken zoals de invoering van de dienstplicht. Voorts worden de reacties van overheid op de onrust en onwilligheid van de bevolking beschreven.

De Napoleontische tijd waarin Napoleon ook in ons land domineerde was een roerige tijd. Nederland, na ruim anderhalve eeuw een republiek te zijn geweest, werd getransformeerd tot een

koninkrijk en vervolgens ingelijst bij het Franse keizerrijk.

Bij het Haags verdrag in 1795 kwam de Nederlandse republiek in een aan Frankrijk ondergeschikte positie. Onder Napoleon kwam in 1801 een nieuwe gunstigere staatsregeling tot stand, terwijl in 1803, een reductie en op termijn een volledige ontruiming van het Franse leger werd toegezegd. Het opnieuw uitbreken van de oorlog tussen Engeland en Frankrijk deed Napoleon besluiten het bestuurscollege te vervangen door een eenmansregering. Schimmelpenninck kreeg opdracht een nieuwe staatsregeling te ontwerpen. Dit onderwerp werd een voorloper op het Napoleontische statensysteem. Of 24 mei 1806 werd te Parijs door Tallyrand en een Hollandse deputatie een traktaat bekrachtigd en op 5 juni voelde de proclamatie van het koninkrijk Holland. De Engelse invasie op Walcheren was voor de keizer aanleiding tot een geforceerde annexatie over te gaan. Op 4 april 1810 kreeg maarschalk Oudinot bevel belangrijke plaatsen te bezetten. Op het einde van de maand vestigende hij zijn hoofdkwartier te Utrecht. Eind juni kreeg hij bevel op te trekken naar Amsterdam. Koning Lodewijk tekende op 1 juli 1810 de acte van abdicatie, waarna op 9 juli het decreet van Rambouillet werd getekend en Lebrun als algemeen stadhouder werd aangesteld.

Joor beschrijft uitvoerig welke invloed de Fransen hebben en de gevolgen daarvan, doch het optreden van de Nederlandse troepen in Spanje en Rusland komt nauwelijks aan de orde. Zie drs J.P.C.M. van Hoof, "The army from 1795-1813", *Revue Internationale d'Histoire Militaire* 58 (1984) 37-46 en J.A. de Moor en H. Ph. Vogel, "Duizend miljoen maal vervloekt land. De Hollandse Brigade in Spanje 1808-1813" (Amsterdam, 1991) bij de gedrukte bronnen en literatuur.

GEEN WAARDERING.

De Nederlandse zeelieden die na de capitulatie van het Vaderland (15 mei 1940) "buitengaats" waren, werden met het Koninklijk Besluit van 6 juni 1940, uitgevaardigd door de Nederlandse Regering in ballingschap verplicht te varen, tot het einde van de oorlog plus één jaar, om het bevrijde land te bevoorraden. De gages plus "War Bonus" en gevarentoelage liepen door en zij die wensten geld te sparen voor later konden terecht bij de "Shipping Spaarbank", een bank gesticht door de Nederlandsche Scheepvaart-, en Handelscommissie (Netherlands Shipping and Trading Committee) te Londen.

Door meest oudere bemanningsleden werd daarvan gebruik gemaakt. Veel zeelieden echter prefereerden een spaarrekening te openen bij een particuliere bank zoals "Lloyds Bank" of de Engelse Postspaarbank. Aan boord van de schepen werd gewaarschuwd tegen de "Shipping Spaarbank".

Zodra Nederland in zijn geheel bevrijd was en de regering van Londen naar Den Haag verhuisd was, blokkeerde de regering de tegoeden op de "Shipping Spaarbank". Men had een groot tekort aan deviezen. De wederopbouw en het gaan bevrijden van de overzeese gebiedsdelen eisten veel geld. Bovendien was de oorlog in het Verre Oosten nog niet beslecht. De zeelieden die na vijf jaar, sommigen zelfs na bijna zes jaar, eindelijk weer thuis bij vrouw en kinderen of bij familie waren ervoeren de blokkering van hun gespaarde geld als een grote teleurstelling, lees: diefstal.

De minister van Financiën, P. Liefstinck, stuurde twee topambtenaren naar Londen met de opdracht daar de spaartegoeden op particuliere banken van vaarplichtige Nederland te blokkeren.

Zij werden echter door de Britten ontvangen met het verwijt dat zij zich moesten schamen voor het ontbreken van waardering voor de spaarders die hun bijdrage geleverd hadden aan de bevrijding van hun land. Onverrichterzake keerden de ambtenaren terug naar Den Haag. Enige jaren later werd de blokkade van spaartegoeden op de "Shipping Bank" opgeheven, maar bij opname van het tegoed werd een 'vermogensaanwasbelasting' direct in mindering gebracht. Wederom een teleurstelling! Voor het overgrote deel betrof het mensen die nooit belasting hadden betaald. De gages vóór 1940 waren vrij laag.

Hoewel het bevrijde land in hoge nood verkeerde, was de overheid uitermate ondankbaar: voor de plichtsbetrachting van ruim 1500 Nederlanders die in Geallieerd Verband bij de opbouw van de invasie op 6 juni 1944 betrokken waren en de voortzetting van het bevoorraden der bruggenhoofden maandenlang continueerden.

Wil Zaagman jr.

De navolgende wijzigingen zijn aangebracht in de ledenadministratie:

Nieuwe leden (en hun interessegebieden):

D.F.C. Kuperus, Looyerslaan 35, 2223 GH Katwijk, tel. 071 - 402 72 83,
e-mail dfc.kuperus@wanadoo.nl (algemeen);

L.C. Schouls, Distelstraat 4, 4341 JP Arnhemuiden, tel. 0118 - 60 28 24,
e-mail lschouls@hotmail.nl (a5, c1 t/m c4, c7);

R. van Spil, Luipaard 15, 1704 TL Heerhugowaard, tel. 072 - 574 38 14,
e-mail spiho@hetnet.nl (a3, a4, a5, b3, b11, c2, c3);

J.H. Vroom, Kortelandstraat 96, 7511 RW Enschede,
e-mail j.h.vroom@hccnet.nl (a4 t/m a7, b1, b3, c2, c3) en

J.M. van der Zwaard, Pennendijk 29, 4851 VB Ulvenhout, tel. 076 - 561 31 62,
e-mail zwaar119@zonnet.nl (vooral a2 t/m a6, b1, b4, c10).

Wijzigingen in (post-) adresgegevens:

P.W.E.J. Boogh, Hoogenvaert 4, 6581 HZ Malden, tel. 024 - 641 81 56,
e-mail p.boogh@planet.nl;

P.A.J. Kokken, Rembrandtgalerij 51, 4703 GX Roosendaal, tel 0165 - 54 13 03 en

J. van Zijverden, Noard 131, 8711 AD Workum, tel. 0515 - 54 31 41.

LIJST AFDELINGSCORRESPONDENTSCHAPPEN:

Vetgedrukt zijn de resp. coördinatoren
E-mail adressen komen binnenkort op de site van Mars et Historia

- a1 Klassieke oudheid, Middeleeuwen **dr. R.P. de Graaf**, Poortjesgoed 14, 3901 LC Veenendaal, 0318-527780
- a2 80-jarige Oorlog, de Republiek drs. J.P.C.M. van Hoof, Abrikozenstraat 224, 2564 VZ 's-Gravenhage, 070-3251955
- a3 Napoleontica, Belgische Opstand drs. M. v.d. Hoeven, Raaphorst 121, 2352 KJ Leiderdorp, 071-5412501
- a4 Eerste Wereldoorlog dr. F. Snapper, Burgemeester Patijnlaan 136, 2585 BM 's Gravenhage
- a5 Tweede Wereldoorlog E.H. Brongers, Rhodestraat 20, 6363 AZ Wijnandsrade, 045-5242962
- a6 Krijgsverrichtingen in de
voormalige overzeese
gebiedsdelen (niet KNIL)
- a7 Vredesoperaties B.E. Stuit, Postbus 191, 3500 AD Utrecht, 06-20896904, mondriaan@veteranen.nl
- b1 Krijgsgechiedenis te land **drs. J.P.C.M. van Hoof**, Abrikozenstraat 224, 2564 VZ 's-Gravenhage, 070-3251955
- b2 Korpsgechiedenis drs. J.P.C.M. van Hoof, Abrikozenstraat 224, 2564 VZ 's-Gravenhage, 070-3251955
- b3 KNIL C.A. Heshusius, van Alkemadelaan 350, flat 316, 2697 AS 's Gravenhage, 070-3248495
T. Broos, Zuid-Oostsingel 23, 4611 BB Bergen op Zoom, 0164-242097
- b4 Vestingwerken drs. J.P.C.M. van Hoof, Abrikozenstraat 224, 2564 VZ 's-Gravenhage, 070-3251955
- b5 Schutterijen A. Kok, Balistraat 86c, 2585 XW 's Gravenhage, 070-3466135
- b6 Wiel- en rupsvoertuigen M.C. v.d. Hoog, Surinamestraat 40, 2585 GK 's Gravenhage, 070-3634391
J. Bloemendaal, Scheldelaan 10, 2105 XG Heemstede, 023-5291324
W. den Dunnen, Jaagpad 61, 2288 CH Rijswijk, 015-2129900
- b7 Zeegeschiedenis dr. S.J. de Groot, Brederoodseweg 49, 2082 BS Santpoort-Zuid, 023-5370769
- b8 Gouvernementsmarine
- b9 Mariniers B.E. Stuit, Postbus 191, 3500 AD Utrecht, 06-20896904, mondriaan@veteranen.nl
- b10 Schepen en vaartuigen
- b11 Luchtvaartgechiedenis dr. P.C. Boer, Hoogaars 15, 4617 GE Bergen op Zoom, 0164-230851
- b12 Luchtvaartuigen R.J. Heesterbeek, Prof. Lorentzlaan 237, 3769 GE Soesterberg, 06-15515563
- c1 Uniformen F.A.Th. Smits jr., Wilgendreef 289, 2272 ET Voorburg, 070-3873961
M. Talens, Salomonszegel 115, 7322 ET Apeldoorn, 055-3661706
- c2 Emblemen B.C. Cats, Claudiagaarde 72, 1403 JR Bussum, 035-6913563
Ing. R.C. Kuenen, Hoogeind 11, 4817 EG Breda, 076-5205930
- c3 Onderscheidingen H.G. Meijer, Vollenbergstraat 6, 5801 RP Venray, 0478-582992
B.W. Wagenaar, Burgemeester Nieuwenhuisenstraat 43, 1906 CJ Limmen, 072-5053896
- c4 Tinnen figuren E.P.M. Heldens, Frans van Mierislaan 14, 1399 GD Muiderberg, 0294-261168
- c5 Gedenktekens drs. J.A. Bom, Storm van 's Gravesandeweg 23, 2242 JB Wassenaar, 070-5118624
- c6 Traditie, ceremonieel P. v.d. Burg, Park Sparrendaal 102, 3972 LC Driebergen, 0343-517588
- c7 Vlaggen, vaandels, standaarden **W.L. Plink**, Midachten 53, 8162 CK Epe, 0578-612138
- c8 Militaire muziek mr. R.A. Schimmel, Jan Muschlaan 242, 2597 VE 's Gravenhage, 070-3246568
- c9 Militaire genealogie J.W.H. van Campen, Weidebloemenweg 73, 9302 AC Roden, 050-5018214
- c10 (Vuur)wapens, geschut G.D. Klein Baltink, Vordense Binnenweg 49a, 7231 BB Warnsveld, 0575-529156

**DE STICHTING SAMENWERKENDE MILITARIA VERZAMELAARS
ORGANISEERT IN 2004 DE VOLGENDE MILITARIABEURZEN:**

23 januari 2005

20 maart 2005

1 mei 2005

26 juni 2005

De vaste locatie voor de beurzen is:
Sporthal "De Meent", Graaf Wichman 177, Huizen N.H.

S.M.V. donateurs en hun partners hebben gratis toegang;
militairen in uniform en houders van een veteranenpas half geld;
overige bezoekers € 2,50 p.p. kinderen onder 10 jaar onder geleide gratis.

INLICHTINGEN

Joop de Blij - Overdag: 015-2602199 - na 18.00 uur 015-2121858

DE DONDERBUS

Inkoop - Verkoop - Ruil

Antieke wapens, Orden, Militaria, Uniformen, Uitrustingsstukken, Documentatie
Eerste en Tweede Wereldoorlog, Aankopen van gehele verzamelingen.

Adres:

Oostzeedijk beneden 213 A, 3061 VW Rotterdam
Geopend vrijdag van 19-21 uur, zaterdag van 10-18 uur
Telefoon: 010-4140267, Telefoon privé: 0186-602338